

KLASİK PONZİ GİRİŞİMCİLİK TEN DİJİTAL PONZİ GİRİŞİMCİLİĞE: BENZER TAKTİKLER, FARKLI PLATFORMLAR

FROM CLASSIC PONZI ENTREPRENEURSHIP TO DIGITAL PONZI ENTREPRENEURSHIP: SIMILAR TACTICS, DIFFERENT PLATFORMS

Esra BULUT*

Öz

Ponzi girişimcilik, finansal aracılık hizmetlerinde dijitalleşme ile birlikte yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır. Dijitalleşme, finansal piyasalarda bilgi asimetrisini ve belirsizlikleri artıran merkeziyetsiz bir yapı ortaya çıkarmakta ve Ponzi girişimcilerin faaliyetlerini yürütebilecekleri oldukça elverişli bir ortam sağlamaktadır. Ponzi girişimciler, dijitalleşmiş finansal hizmetler ekonomisinde, Ponzi giriőimciliğın karanlık yüzünü kolaylıkla gizleyebilmektedirler. Bu duruma eşlik eden yetersiz yatırımcı farkındalığı, Ponzi girişimcilerin faaliyetlerini yürütmelerini daha kolay hâle getirmektedir. Ponzi girişimciler, günümüzde klasik Ponzi taktiklerini kullanarak, faaliyetlerini FinTek gelişmeleri olan “kripto para” piyasalarına ve “kitle fonlaması” platformlarına yönlendirmektedirler. Böylece, klasik Ponzi girişimcilik, *dijital Ponzi girişimcilik* olarak yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijital Ponzi şemalarına karşı yatırımcı farkındalığı oluşmasına ve yaşanabilecek olası mağduriyetlerin önlenmesine katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada, Ponzi girişimcilik yıkıcı giriőimciliğın bir türü olarak ele alınmıştır. Çalışmada ilk aşamada klasik Ponzi girişimcilik taktikleri dünyada yaşanmış belirgin Ponzi şemaları üzerinden açıklanmıştır. Ardından, dijital Ponzi girişimcilerin kripto para piyasaları ile bir kitle fonlaması türü olan kişiler arası kredi platformlarında benzer taktikleri kullandıkları ortaya konulmuştur. Çalışmanın, dijital Ponzi şemalarına karşı erken uyarı mekanizması oluşturma, yatırımcı farkındalığı kazandırma ve yıkıcı giriőimciliğın mağdur edici etkilerini önleme bağlamında önem taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ponzi Girişimcilik, Ponzi Şemaları, Dijital Ponzi Girişimcilik, Kripto Para, Kişiler Arası Kredi

JEL Kodları: G10, G20, G30

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, ebulut@trabzon.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3273-3781>.

Bu makalede etik kurul kararı gerekmemektedir.

Abstract

Ponzi entrepreneurship has entered a new era with the digitalization of financial intermediation services. Digitalization creates a decentralized structure that increases information asymmetry and uncertainties in financial markets, and provides a very convenient environment for Ponzi entrepreneurs to carry out their activities. Ponzi entrepreneurs can easily hide the dark side of Ponzi entrepreneurship in the digitalized financial services economy. The insufficient investor awareness accompanying this situation makes it easier for Ponzi entrepreneurs to perform their activities. Today, Ponzi entrepreneurs, using the classic Ponzi tactics, direct their activities to “cryptocurrency” markets and “crowdfunding” platforms, which are FinTech developments. Thus, classical Ponzi entrepreneurship gains a new dimension as digital Ponzi entrepreneurship. This study aims to contribute to the formation of investor awareness against digital Ponzi schemes and to prevent possible victimization. For this purpose, Ponzi entrepreneurship is considered as a type of destructive entrepreneurship in this study. In the first stage of the study, classical Ponzi entrepreneurship tactics are explained through the Ponzi schemes experienced in the world. Then, it was revealed that digital Ponzi entrepreneurs use similar tactics in cryptocurrency markets and peer-to-peer lending platforms, which is a type of crowdfunding. It is thought that the study is important in terms of creating an early warning mechanism against digital Ponzi schemes, raising investor awareness and preventing the victimizing effects of destructive entrepreneurship.

Keywords: Ponzi Entrepreneurship, Ponzi Schemes, Digital Ponzi Entrepreneurship, Cryptocurrency, Peer To Peer Lending

JEL Codes: G10, G20, G30

Giriş

Girişimcilik üzerine olan akademik çalışmalar, genel olarak girişimciliğin taşıdığı ekonomik faydalara odaklanmıştır (Van Prag ve Versloot, 2007, s. 351). Bu durum istihdam, varlık yaratılması ve inovasyon üzerine evrensel ölçekte pozitif etkilerinden dolayı girişimciliğin teşvik edilmesi gerektiği yönünde yaygın bir görüşü gösterir (Desai, Acs ve Weitzel, 2013, s. 21). Bununla birlikte, girişimcilik her zaman katma değer sağlayan özellikte üretken olmayabilir (Box, Gratzer ve Lin, 2020, s. 437). Baumol (1990, 1993), girişimciliği üretken, üretken olmayan ve yıkıcı girişimcilik olarak kuramlaştırmıştır. Üretken olmayan ve yıkıcı girişimcilikteki girişimcilik faaliyeti yeni değerler yaratmazken toplum ve ekonomi için negatif etki taşır. Yıkıcı girişimcilik çok farklı şekillerde ortaya çıkabilir ve buna ilişkin genel kabul görmüş evrensel bir yaklaşım ya da bir tanım yoktur. Bununla birlikte, yıkıcı girişimcilik literatürde organize suç ve ekonomik suç şeklinde yasal olmayan girişimcilik faaliyetleri olarak (Baumol, 1990, s.893; Collins, McMullen ve Reutzel, 2016, s. 1; Box vd., 2020, s. 437) ve varlık tahrip edici girişimcilik olarak tanımlanmaktadır (Desai vd., 2013, s. 20). Üretken ve üretken olmayan girişimcilik arasındaki ödünleşme üzerine çok çalışılmış olmasına karşın, yıkıcı girişimcilik önemli ölçüde göz ardı edilmiştir (Desai vd., 2013, s. 20). Bununla birlikte, 1990’lı yıllardan itibaren girişimciliğin karanlık yüzüne de ışık tutacak şekilde araştırmacıların konuya olan ilgisi artmıştır (Box vd., 2020, s. 439).

Taşıdığı özellikler açısından yıkıcı girişimciliğin bir türü olarak değerlendirilebilecek Ponzi girişimcilik¹ faaliyetleri, tahrip edici bir durum ortaya koyar. Bu yönüyle Ponzi girişimcilik, girişimciliğin karanlık bir yüzüne işaret eder. Adını ilk kez 1920'lerde Charles Ponzi ile duyuran "Ponzi şemaları", bireyleri/yatırımcıları kendilerine yatırım yapmaya ikna ederler. Ponzi girişimciler yeni yatırımcılardan gelen paralarla daha önce yatırım yapmış olanlara kâr payı/getiri şeklinde ödeme yaparlar. Ponzi şemalarında gerçek bir üretim ya da hizmet faaliyeti yoktur. Ponzi şemaları gerçekte olmayan faaliyetlere ilişkin sözlü ya da yazılı açıklamalardır, yani kâğıt üzerinde sahte organizasyonlardır. Ponzi şemalarının kullandığı klasik hale gelen bazı taktikleri bulunmaktadır. Bu taktikler; başlangıçta güven tesis edilmesi, şemanın ilk yatırımcılarına sonraki yatırımcıların parasıyla ödemelerin yapılması, başlangıçta sınırlı bir çevrenin ikna edilmesi, garantili ve yüksek getiri vaat edilmesi, sisteme ilk üye olanlara verilen sözlere bağlı kalınması, başarılı bir iletişim ve örtülü bir organizasyon yapısının oluşturulması şeklindedir (Frankel, 2012, s. 15-82; Jory ve Perry, 2011, s. 8-10; Sadiraj ve Schram, 2018, s. 30-31).

Ponzi şemalarının kullandığı taktikler, finansal hizmetler ekonomisinde artan dijitalleşme doğrultusunda *dijital Ponzi şemaları* olarak isimlendirilebilecek bir yapıda yeniden şekillenmektedir. Finansal hizmetler alanındaki dijitalleşme bir taraftan finansal erişimi artırırken, diğer taraftan yatırımcılar açısından yeni finansal ürünler/hizmetler ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, FinTek (Finansal Teknoloji) gelişmeleri, finansal piyasaları artan bir şekilde asimetrik bilgi problemi içeren ve merkezizetsiz bir yapıya dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, dijital kanallar üzerinden yatırım yapanlar ve fon kullananlar için konvansiyonel sistemde daha önce yaşanmamış yeni riskleri beraberinde getirmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2018, s. 8-10).

FinTek gelişmeleri ile ortaya çıkan kripto para piyasası ve kitle fonlamasının bir türü olarak kişiler arası [Peer to Peer-P2P] kredi piyasaları Ponzi şemalarının yeni uygulama alanları hâline gelmiştir (Bartoletti, Carta, Cimoli ve Saia, 2019, s. 1; Chen vd., 2018, s. 1417). Dünyada en gelişmiş P2P kredi piyasasına sahip olan Çin'de, sayıları 2011-2014 yılları arasında 50'den 1500'ün üzerine çıkan P2P kredi platformları Ponzi girişimcilerin yoğunlaştığı bir alan olmuştur. Bu platformlardan biri olan Ezubao isimli platform tek başına 900 bin yatırımcıya toplam 7,6 milyar dolar mağduriyet yaşatmıştır (Fulco, 2020). Ayrıca, Jiedaibao P2P kredi platformu, üniversite öğrencilerini platformdan kredi kullanmaya teşvik etmiş ve daha da ileri giderek sonunda kız öğrencilere şantaj yapmıştır. Jiedaibao kız öğrencilerin intihara teşebbüs etmelerine varan, okudukları üniversiteyi ve buldukları şehri terk etmeleri ile sonuçlanan "çıplak kredi" (naked finance) vakasının literatüre girmesine neden olmuştur (Yiming, 2016).

Ponzi şemaları, Ponzi girişimciliğe ilişkin yasal çerçeve, yatırımcı farkındalığı, Ponzi girişimciliğin sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve finansal sistem üzerine etkileri gibi birçok boyut üzerinden literatürde ele alınmıştır (Tajti, 2021, s. 236-288; Frankel, 2012, s. 3-181; Jory ve Perry, 2011, s. 1-17).

1 "Piramit şemalar" ile "Ponzi şemalar" arasında birtakım farklılıklar bulunmasına rağmen, piramit şemalardaki girişimcilik anlayışı Ponzi şemalardakine çok benzerdir. Bu bağlamda çalışmada genel olarak Ponzi şeması/ Ponzi girişimcilik kavramları kullanılmıştır. Ayrıca, Ponzi şemaları kavramı Türkiye'de kullanılan "saadet zincirleri" kavramının karşılığı olarak alınmıştır.

Bu çalışmada ise Ponzi girişimcilik, gerçekte bir üretim ya da yatırım faaliyeti olmaması ve yatırımcılara yaşattığı mağduriyetlere bağlı olarak girişimcilik tipolojileri üzerinden ele alınmakta ve yıkıcı girişimcilik ile ilişkilendirilmektedir. Çalışma, klasik Ponzi girişimcilik taktiklerini dünyada yaşanmış Ponzi şemaları üzerinden oldukça geniş bir çerçevede ortaya koymaktadır. Finansal mimariyi yeniden şekillendirmekte olan FinTek gelişmelerine bağlı olarak Ponzi girişimciler, faaliyetlerini ve Ponzi taktiklerini dijital platformlara taşıymaktadır. Bu şekilde Ponzi girişimcilik, dijital Ponzi girişimcilik olarak yeni bir boyut kazanmaktadır. Çalışmada, Ponzi girişimcilikle ilgili bu boyuta dijital Ponzi şemaları üzerinden dikkat çekilmekte ve konuya ilişkin kavramsal ereve genişletilmektedir. Böylece, FinTek gelişmeleri doğrultusunda dijital Ponzi girişimciliğe karşı yatırımcı farkındalığı oluşturulmasına katkı sağlayarak, olası mağduriyetlerin önlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, bu yönüyle klasik Ponzi şemaları ve dijital Ponzi şemaları konusunda temel bir kaynak olarak Türkçe literatüre önemli katkı sağlayacak özelliktedir. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yıkıcı girişimcilik bağlamında klasik Ponzi girişimcilik ile bu girişimcilerin kullandığı klasik Ponzi taktikleri açıklanmış ve Ponzi şemalarına karşı yatırımcıların dikkate alması gereken tehlike işaretlerine yer verilmiştir. Diğer ana bölümde, finansal hizmetler ekonomisinde dijitalleşmeye bağlı olarak ortaya çıkmakta olan dijital Ponzi girişimcilik açıklanmıştır. Dijital Ponzi girişimcilik, kripto para piyasaları ve bir kitle fonlaması türü olan P2P kredi piyasaları üzerinden ele alınmış ve dijital Ponzi girişimcilik örneklerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde, finansal aracılık hizmetlerinin dijitalleşmesi bağlamında yatırımcıların dikkate alması gereken tehlike işaretlerine yer verilerek bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Yıkıcı Girişimcilik Bağlamında Ponzi Girişimcilik

Girişimciliğin ekonomik büyümenin itici gücü olduğu şeklinde gcl bir düşünce hem akademisyenler hem de politika yapıcılar arasında baskın bir anlayıştır (Van Praag ve Versloot, 2007, s. 351; Vivarelli, 2012, s. 2). Girişimcilik olgusuna ilişkin akademik yaklaşımlar, girişimciliğin ekonomik ve sosyal fayda için önemli bir araç olduğu perspektifine dayanır (Shepherd, 2019, s. 217). Bu bağlamda, girişimcilik üzerine olan araştırmalar ve politikalar 1980'lerden başlayarak, esas olarak, girişimciliğin "olumlu" tarafına odaklanmışlardır. Ancak, 1990'lı yıllarla birlikte girişimciliğin aykırı etkileri olan "karanlık taraflarına" da ışık tutmaya çalışan gayretler söz konusudur (Box vd., 2020, s. 439). Girişimciliğin aykırı etkileri, katma değer sağlamayan, sadece bireysel menfaatler sağlayıcı fırsatları değerlendiren ve topluma katkısı olmayan girişimcilik kapsamında literatürde tartışılmıştır (Antony, Klarl ve Lehmann, 2017, s. 189). Bununla birlikte, son zamanlarda, girişimciliğin aykırı etkileri "zararlı/yıkıcı girişimcilik" olarak literatüre girmiş bulunmaktadır (Antony vd., 2017, s. 189; Boudreaux, Nikolaev ve Holcombe, 2017, s. 181; Collins vd., 2016, s. 1; Shepherd, 2019, s. 217; Vivarelli, 2013, s. 1453).

Baumol (1990, 1993)'a göre, girişimcilik üzerine olan çalışmaların büyük çoğunluğu Schumpeter (1934)'in katma değer sağlayan girişimcilik anlayışına dayalıdır. Ancak, bu anlayışa dayalı bir şekilde girişimcilik türlerine ilişkin günümüzdeki değerlendirme eksik kalacaktır. Baumol (1993, 1996) girişimcilerin Schumpeter'in iddia ettiği gibi inovasyon peşinde değil, kazanç peşinde olduklarını iddia eder. Baumol'a göre, girişimciler potansiyel en yüksek beklenen sonuç sağlayacak davranışın

peşinden gideceklerdir. Girişimcilik her toplumda pratik olarak bir şekilde bulunur. Bununla birlikte, girişimcilik yeteneğinin var olması yeterli görülmemektedir (Baumol, 1990, s. 894; Desai vd., 2013, s. 21). Çünkü, ekonomik büyüme ve politika yapımcılar için önemli olan toplumdaki girişimci yeteneğinin mutlak miktarı değil, söz konusu yeteneğin kullanımında nasıl dağılım gösterdiği (McCaffrey, 2018, s. 180).

Üretken girişimcilik, bir ekonomide ekonomik büyümenin ve varlık yaratmanın temel kaynağı olarak önem taşır. Bu nedenle, toplam girişimci arzı ile girişimcilerin üretken ve üretken olmayan faaliyetler arasındaki dağılımı üzerine ayırım yapmak daha etkili bir yaklaşımdır (Sobel, 2008, s. 645). Kazanç odaklı olarak girişimcilik kendini üretken, üretken olmayan ya da yıkıcı formlarda gösteren faaliyet hâline gelir (Baumol, 1990, s. 893; Desai vd., 2013, s. 20; Collins vd., 2016, s. 1).

Yıkıcı girişimcilik üzerine teorik çalışmaların literatürde çok belirgin bir şekilde eksik olması, kavramsal çerçevede girişimcilikle ilgili bilginin eksikliğine işaret eder. Bu durum günümüzdeki girişimcilik değerlendirmesini yetersiz kılar (Desai vd., 2013, s. 22). Yıkıcı girişimcilik örnekleri, ekonomik suç/yolsuzluk ve organize suç alanında bulunmaktadır (Douhan ve Henrekson, 2010, s. 640; Collins vd., 2016, s. 1; Box vd., 2020, s. 439). Girişimciliğin üretken olmayan biçimlerine, yani yıkıcı girişimciliğe ilişkin Collins vd. (2016)'nin bulguları, yıkıcı girişimciliğin yolsuzluk ile ilişkili olduğu yönündedir.

Girişimciliğin karanlık yüzünü ortaya koyan tartışmaları şekillendiren birtakım alternatif varsayımlar bulunmaktadır (Baucus ve Mitteness, 2016, s. 38). Birincisi, girişimcilik, bazı zamanlarda varlık tahrip edici bir kuvveti temsil edebilir (Desai vd., 2013, s. 22). Girişimciler varlıklarını ve güçlerini artırmak için çalışırken dışsal faktörleri ya da toplumsal etkileri hesaba katmazlar (Baumol, 1990, s. 894). Girişimcilik yeteneği, toplumsal fayda sağlasın sağlamasın en fazla özel fayda sağlayacak faaliyetlerde kullanılır (Murphy, Shleifer ve Vishny, 1991, s. 506). Bazı girişimciler, kendileri dışındakilere olan sorumluluklarını göz ardı ederek aşırı bir şekilde kendi menfaatlerinin peşine düşebilirler (Shearer, 2002, s. 560). Girişimciliğin aykırı etkileri, ulusal ekonomiler üzerinde zararları yıllarca görülecek yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Örneğin, 1990'lı yıllarda Arnavutluk Ponzi şemaları krizinin boyutu ve etkisi çok büyük olmuş, gayri safi yurt içi hasılanın %50'si dolandırıcı şemalara yatırılmıştır. Şemaların çöküşü, kontrolsüz isyana ve ülkede sosyal huzursuzluklara neden olmuş, 2.000 kişinin ölümü ve rejimin değişmesi ile sonuçlanmıştır (Carvajal, 2009, s. 42).

İkinci varsayım, girişimcilerin homojen bir anlayış taşımadığı yönündedir. Bu varsayıma göre girişimcilerin girişimci yeteneklerini kullanma şekilleri ve girişimcilerin yatırımlarını yönlendirme ve kazançlarını kullanma tercihleri farklılık gösterebilir (Desai vd., 2013, s. 22). Desai vd. (2013)'ne göre girişimciler birtakım içsel ve dışsal faktöre bağlı olarak farklılık gösterir ve yıkıcı girişimcilik hukuk üstünlüğünün zayıf kaldığı yerde oluşan bir denge sonucu olarak ortaya çıkabilir (Desai 2013, s. 32). Bu alternatif varsayımlar, Baucus ve Mitteness (2016)'a göre aşırı veya girişimcilik karşıtı bir perspektifi temsil etmemektedir. Bunun yerine, yasal olmayan girişimciliğin anlaşılabilirliğini ve önlenmesini sağlayacak bir yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.

Ponzi şemaları, girişimcilik faaliyetinin bir türünü yansıtır ve açık bir şekilde yıkıcı girişimcilik faaliyetleri yürütürler. Ponzi girişimcilerin faaliyetleri, literatürde yıkıcı girişimcilik olarak

nitelendirilen girişimciliğin bir türü olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, bu tür girişimleri kuranlar ‘‘Ponzi girişimciler’’dir ve ortaya koydukları girişimcilik faaliyeti ‘‘Ponzi girişimcilik’’tir.

Ponzi girişimcilerin faaliyetleri Baumol’un modelinde olduğu gibi tahrip edici bir durum ortaya koyar. Bu faaliyetler planlı bir şekilde yatırımcıların yatırımlarını kaybetmelerine sebep olurlar. Bu çerçevede, Ponzi girişimler girişimcilik faaliyetinin karanlık yüzünü oluştururlar (Desai vd., 2013, s. 21). Ponzi şemaları adını 1920’de çok sayıda yatırımcıyı dolandıran gerçek bir kişi olan Charles Ponzi’den almıştır. Charles Ponzi, yatırımcılara 45 günde yüzde 50 ya da 90 günde yüzde 100 gibi getiri vaat etmiş ve bu yatırımcılara kr şeklinde yaptığı ödemeleri sonraki yatırımcılardan gelen parayı kullanarak yapmıştır. Charles Ponzi, kğıt üzerinde oldukça kapsamlı ve krlı bir yatırım planı yrtkten sonra, Ağustos 1920’de tutuklanmış, dolandırıcılık suçunu kabul ederek 14 yıl hapis yatmıştır (Biography.com Editors, 2020). Ponzi dolandırıcılığın kötü şöhretli birçok faili olmakla birlikte en bilinen bir diğer rneği, New Yorklu finansçı Bernard L. Madoff’tur. Nasdaq Menkul Kıymetler Borsası’nın eski başkanı olan Bernard L. Madoff’un kurduğu Ponzi şemasının çok bilindir olmasının nedeni dolandırılan miktarın büyüklüğüdür (yaklaşık 65 milyar dolar) (Honan ve Wilchins, 2008). Charles Ponzi ve Madoff rneklelerinde de olduğu üzere bir Ponzi girişim, girişimcinin işletme faaliyetlerinden sağlanan krlardan yatırımcılara ödemenin yapıldığı yasal ve etik bir organizasyon değildir. Ponzi girişimler organizasyona sürekli olarak yeni yatırımcı akışı sağlarlar. Daha sonra, şemaya ilk ye olan yatırımcılara ödeme yapmak için sonraki yatırımcılardan gelen parayı kullanırlar (Baucus ve Mitteness, 2016, s. 38).

Bu tür yasal olmayan girişimciler, stratejilerini ve girişimlerini şekillendirmede dikkate değer yaratıcılık ve iş bilgisi ortaya koyarlar. Aynı zamanda, bu girişimciler sosyal ağlar kurmada ve kaynak ile bilgi geliştirmede/kullanmada çok yaratıcı davranırlar. Bu tür girişimciler, girişimcilik yeteneklerini gerçekte var olmayan sahte girişimlerine fon toplama, toplanan fonları kendi bireysel kullanımına aktarma ve çok büyük sayıda yatırımcıyı dolandırma yönünde kullanırlar. Diğer taraftan, çok sayıda yatırımcı, Ponzi girişimleri varlık yaratma peşinde olan yasal ve etik girişimler olarak görme yanılığına düşer ve önemli miktarda birikimlerini kaybederler (Baucus ve Mitteness, 2016, s. 38).

Kavramsal olarak bir Ponzi girişim, Yüksek-Getirili Yatırım Programı (HYIP) olarak da bilindir (Bartoletti vd., 2019, s. 1; Chen vd., 2018, s. 1417). HYIP’ler genellikle lisanssız kişiler tarafından yürütülen lisanssız yatırımlardır. Bu girişimler, sürpriz olmayan bir şekilde, en sonunda çökmekte ve bunların yerine yenileri yine aynı dolandırıcılar tarafından kurulabilmektedir. HYIP’ler, yeni yatırımcılardan gelen parayı kullanarak şemanın ilk yatırımcılarına yüksek faiz (getiri) deyen bir finansal dolandırıcılıktır. Bazı HYIP yatırımcıları yatırımlarının dolandırıcı yapısının farkındadır. Buna karşın, yatırımcılar bu şemalara olan ilgilerine bağlı olarak dolandırıcılar tarafından ustalıkla dolandırılabilir (Moore, Han ve Clayton, 2012, s. 14).

Ponzi girişimciler, bireyleri/yatırımcıları ekonomik döngülerden etkilenmeyecek şekilde çok düşük riskle ya da hiç risk olmadan yüksek getiri vaadi ile para yatırmaya teşvik ederler. Bir Ponzi programında gerçek bir yatırım faaliyeti yoktur. Yatırımcılara olan yükümlülükler sadece sürekli bir şekilde devredilir. Bu durum, Ponzi şemasının sürekli bir şekilde yeni yatırımcı arzı akışı sağlaması anlamına gelir. Ponzi girişimcinin yükümlülüğü, zamanla katlanarak büyür (Rampell, 2008; Sarıgl, 2019, s. 230).

Ponzi şemalarında yaşanan gelişmeler kısa, orta ya da uzun vadede şemanın çökmesi ve yatırımcının mağduriyeti ile son bulur. Söz konusu olası gelişmeler şunlardır: (1) şemanın kurucusu topladığı paralarla ortadan kaybolur; (2) sisteme yeni katılımcılar olmadığında ya da beklenmedik bir şekilde yatırımcılar paralarını geri çekmek istediğinde, şema mevcut yatırımcılara karşı taahhütlerini yerine getiremez ve çıkmaza girer; (3) kamu otoritesi şemanın varlığını fark eder ve sistemi sona erdirir (Sancak, 2016, s. 156).

Günümüzde çok farklı şekillerde ve artan sayıda Ponzi girişimler kurulmaktadır (Honan ve Wilchins, 2008). Bazı Ponzi organizasyonlar pay veya tahvil gibi finansal araçlar, döviz alım satımı, si-gorta ürünleri, mikro finans ve bankacılık işlemleri gibi işlerle ilgilenen yatırım şirketleri şeklinde görülmektedir. Bazıları ise gayrimenkul gibi finansal olmayan varlıklara yatırım yapan yatırım şirketleri şeklinde faaliyet yürütmektedir. Ponzi girişimler, kayıtlı bir ticari işletme olabileceği gibi, ana akım finans piyasasının karanlık tarafında faaliyet gösteren tescilsiz bir işletme de olabilir (Amoah, 2018, s. 1116).

1.1. Klasik Ponzi Girişimcilerin Kullandığı Taktikler

Finansal piyasalarda çok farklı şekillerde dolandırıcılık söz konusudur. Bu dolandırıcılık türleri arasında en fazla dikkat çekenlerden biri Ponzi girişimciliktir. Ponzi girişimciliği diğer finansal dolandırıcılıklardan farklı kılan, Ponzi girişimcilerin kullandıkları birtakım ayırt edici taktiklerin olmasıdır. Ponzi şemalarının kullandıkları taktikleri kesin hatlarla birbirinden ayırarak sunmak güçtür. Bununla birlikte, bu taktikler, dünyadaki Ponzi vaka örnekleri üzerinden aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

1.1.1. Başlangıç Aşamasında Bulunduğu Konumu Kullanarak Güven Tesis Etmek

Ponzi girişimcinin başlangıç aşamasında bulunduğu konumu kullanarak güven tesis etmesi, Ponzi girişimleri başarılı kılan taktiklerin en önemlilerindedir. Birçok popüler Ponzi girişimcisi iş yaşamlarında çok başarılı olan ve sosyal çevrelerinde hayranlık uyandıran kişilerdir. İş yaşamlarındaki başarılarının, çevrelerinde dikkat çekici bir şekilde konuşulmasını sağlarlar. Düzenli olarak hayır kurumlarının faaliyetlerinde kendilerini gösterirler. Örneğin, hakkında kitaplar yazılan, üniversitelerin farklı bölümlerinde vaka olarak işlenen Bernie Madoff, günümüzde Ponzi girişim denilince ilk akla gelenlerdendir. Madoff, NASDAQ borsasının hem kurucusu hem de ilk yöneticilerinden birisidir ve yatırım "guru"sü olarak ilgi görmüştür. Madoff, geçmişte finans dünyasındaki bu başarısını yürüttüğü Ponzi girişimin kurulmasında ve sürdürülmesinde etkili bir şekilde kullanmıştır (Honan ve Wilchins, 2008).

Ponzi girişimciler, iş yaşamında sahip oldukları pozisyonlarını yürüttükleri organizasyonların gerçekte olmayan faaliyetlerini gizlemek için ustaca kullanırlar. Samuel Israel, yönettiği "Bayou Funds LLC" isimli Hedge Fonda çok başarılı bir performans göstermiş ve bu başarısını kullanmıştır. Israel'in dost canlısı dışadönük kişiliği yatırımcıları ikna etmede bir araç olmuştur. Samuel Israel, Bayou'da işler ters gitmeye başlayınca fonu bir Ponzi şemasına dönüştürmüş ve yatırımcılara 450

milyon dolarlık mağduriyet yaşatmıştır (CNBC, 2010). Benzer şekilde, bulunduğu konumu kullanan bir diğer Ponzi girişimci olan Amerika'nın Georgia eyaletinden Al Parish, Güney Charleston niversitesi'nde dersler vermiştir. Al Parish, yerel bir televizyon kanalında düzenli olarak ekonomik değerlendirmelerde bulunmuş ve yaşadığı Charleston şehrinin Ticaret Odası için düzenli konuşmalar yapmıştır. Al Parish, niversitede çok sevilen ve güvenilir bir kişilik tesis etmiştir. Bu imajını bir Ponzi şeması olan yatırım firması "Al Parish Economics LLC"yi yönetmede kullanmıştır (Smith, 2007).

Bir diğer örnekte, 1990'lı yılların bilinen müzik yapımcısı Lou Pearlman, kurmuş olduğu Ponzi şeması ile 300 milyon dolardan fazla bir mağduriyete neden olmuştur. Lou Pearlman, dünya çapında 56 milyon albüm satan 3. erkek grubu olan NSYNC ile çalışmıştır. Lou Pearlman, müzik piyasasındaki popüler konumunu Ponzi şemasını başarılı kılmak için kullanmıştır. Popülerliği üzerinden, yatırımcıları sadece kâğıt üzerinde var olan iki yatırım şirketine yatırım yapmaya ikna etmiştir. Pearlman, ulaşımını limuzinlerle sağlayarak, özel jetlerle uçarak ve büyük yıldızların prova yaptığı stüdyoları kullanarak, gösterişli hayatı ile yatırımcıları etkilemiştir (Yang, Lopez ve Gowen, 2019).

Bir diğer örnekte, "iftlik Bank"ın sahibi Mehmet Aydın, internet üzerinden oynanan sanal iftlik Bank oyunu üzerinden yatırımcıları dolandırmıştır. Aydın, yatırılan paraların büyük ve kk baş hayvan yatırımında kullanıldığını beyan ederek yatırımcıları kandırmıştır. Masum ve utangaç mizacı üzerinden övülen Mehmet Aydın 2016'da şirketi kurduğunda henüz 25 yaşındadır. Buna rağmen, Aydın'ın aylık %800 büyüme iddiasıyla insanların güvenini kazandığı görülmektedir (Saymaz, 2020, s. 36-37). Çiftlik Bank vakasında görünürde birkaç tesis kurulmakla birlikte, böyle bir faaliyet gerçekte söz konusu olmamıştır. Daha sonra, peynir, süt, tereyağı gibi üretildiği iddia edilen ürünlerin fason üretim olduğu ortaya çıkmıştır (Saymaz, 2020, s. 35-138).

Ponzi girişimciler siyasi yüzlerle, varlıklı insanlarla, toplumun farklı kesimlerinden popüler olmuş yüzlerle çok yakın oldukları şeklinde görünürlük sağlamaya çalışırlar. Politikacılarla yakınlık kurmaya özel bir ilgi gösterirler ve politikacıların kampanyalarına bağış yaparlar. Ponzi girişimciler, politikacılarla ne kadar yakın ilişki içinde olduklarını gösterirse yatırımcı nezdinde o derece güvenirlilik tesis etmiş olurlar. Ayrıca, Ponzi girişimciler bu yakınlık durumunu, yürütmekte oldukları organizasyonun Ponzi şeması olduğu şeklindeki iddialara karşı bir savunma aracı olarak da kullanırlar. Diğer taraftan, bu faaliyetler ve yaklaşımlar sayesinde, gözetim otoritelerinin şüphesine karşı bir koruma kalkanı oluşturabilir ve gözetim otoritelerinden daha uzun süre kendilerini kaçırabilirler (Jorry ve Perry, 2011, s. 7). Örneğin, Avukat Scott Rothstein, "Rothstein Rosenfeld Adler Law" hukuk firmasının hem başkanı hem de ortağı olarak bir zamanlar Florida eyaletinde sahip olduğu başarıyı ve bilinirliği kullanmıştır. Scott Rothstein, düzenli olarak hayır kurumlarının faaliyetlerine katılmış ve bu bağlamda tanınmıştır. Diğer taraftan, çok tanınan Cumhuriyeti adaylara ve John McCain ve eski Vali Charlie Crist de dahil olmak üzere politikacılara önemli miktarda destek sağlamıştır. Scott Rothstein, abartılı yaşam tarzı ile nihai olarak 1,4 milyar dolarlık mağduriyete neden olmuştur (Maglich, 2014).

Başka bir örnekte, Caritas'ın kurucusu Ioan Stoica, Romanya'da Romanya Ulusal Partisi'nin ve belediye başkanının desteğini almıştır. Siyasilerden aldığı bu desteği sahip olduğu Ponzi şemasının güvenirliğine ilişkin bir sinyal olarak olduğu başarılı bir şekilde kullanmıştır. Romanya Ulusal Partisi'nin lideri Georghe Funar, kamuya açık bir şekilde Caritas'ı övmüştür. Funar ve Caritas'ın kurucusu

Stoica medyada sıklıkla yan yana gelerek, birlikte Cluj şehrini Avrupa'nın en varlıklı şehri yapacaklarını açıklamışlardır (Bridge, 2015).

Ponzi girişimciler sosyal sorumluluk projelerinde ve hayır kurumlarının faaliyetlerinde de yer almaya çalışırlar. Ponzi girişimciler bu faaliyetlerle eli açık bağışçılar olarak tanınmaya çalışırlar. Bunun için düzenli olarak hayır kurumlarına, dini kurumlara ve eğitim kurumlarına bağış yaparlar. Diğer taraftan, din ile ilgili kurumlarda görevli olanlar, bu görevlerini, kurdukları ticari organizasyonları etik ve yasal faaliyetler içinde meşru göstermek için kullanırlar (Jory ve Perry, 2011, s. 7). Örneğin, din adamı olmanın verdiği güvenilirliği kullanan papaz Marlon Gary Hibbert, Kanadâda "Masonic Church of God" kilisesini yönetiyordu. Marlon Gary Hibbert ve eşi Verna Hibbert döviz piyasalarındaki yeteneklerine vurgu yaparak kilise cemaatini ve yatırımcıları etkilemeye çalışmışlardır (McFarland, 2013).

Tüm bu vaka örneklerinde uygulanan taktikler, Ponzi girişimciler tarafından Ponzi şeması kurma ve yürütme sürecinde farkındalıklı bir şekilde güven tesis etmek için kullanılmıştır (Frankel, 2012, s. 57-58). Bu özelliklerin, yatırımcıların Ponzi girişimciler ve yatırım programları hakkında şüphe duymalarını önledikleri görülmektedir (Jory ve Perry, 2011, s.7).

1.1.2. Yakın Sosyal Çevreyi Kullanmak

Ponzi girişimcilerin kullandığı bir diğer taktik yakın sosyal çevrenin kullanılmasıdır (Hurt, 2009, s. 957). Ponzi girişimciler çoğu zaman etnik köken, din veya meslek gibi ortak bir yakınlığı paylaşan belirli bir grup ya da topluluk üzerine odaklanır ve ilk yatırımcı grubunu bu kesimlerden oluştururlar. Bu hedef doğrultusunda ilk olarak, yakın sosyal çevrelere ya da içinde buldukları iş çevrelere odaklanarak küçük bir grup insan üzerinde güvenirlilik tesis ederler (Buckhoff ve Kramer, 2011, s. 4). Ponzi şemalarında mağduriyet ile yakınlık ve güven arasında bu bağlamda anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Amoah, 2018, s. 1115). Örneğin, Madoff'un Yahudi geçmişi nedeniyle, özellikle Yahudi asıllı yatırımcılar Madoff'a güvenmişlerdir. Bu güvenden dolayı yatırımcılar Madoff'un yatırım şirketi olan Madoff Investment Securities LLC'ye büyük paralar yatırırken bir sorgulama içerisinde olmamışlardır (Buckhoff ve Kramer, 2011, s. 4). Benzer şekilde, Marlon Gary Hibbert, Toronto'daki siyahi-Kanadalı topluluk için mücadele eden "Adalet için Mücadele" organizasyonunun kurucularından birisi olarak, siyahi toplumun önde gelenlerinden idi. Kurduğu Ponzi şemasında mağdur olanların çoğu bu kanal aracılığı ile Hibbert ile karşılaşmıştı (McFarland, 2013).

Bir diğer Ponzi vakasında, Amerikâda Dix Hills isimli futbol kulübünün başkanı olan Robert Rocco, bulunduğu pozisyon itibarıyla kulüp üyeleriyle olan yakınlığını kullanmıştır. Rocco, kulüp üyelerini kendisine ait olan "Limestone Capital Services" isimli yatırım firmasına yatırıma teşvik etmiştir. Daha sonra Rocco, arkadaşlarını ve komşularını kendi Ponzi şemasına yatırım yapmaya yönlendirdiğini itiraf etmiştir (Bolger, 2014). Benzer şekilde, Deepal Wannakuwatte, Kaliforniyâda eski bir tenis takımının sahibi olarak, yürüttüğü Ponzi şemasına avantaj sağlayacak şekilde çevresini kullanmıştır (Ponzitracker, 2014). Bu örneklerde görüldüğü üzere, Ponzi girişimciler sosyal çevreleri geniş ve bu çevreyi amaçları doğrultusunda kullanabilecek pozisyonda olan kişilerdir. Bu durum, bir

tarafıtan Ponzi girişimcilerin işlerini kolaylaştırırken, diğer tarafıtan mağdur sayısının artmasına neden olmaktadır.

1.1.3. Din zerinden Yakınlık Oluşturmak

Dini kurumlarda görev yapmış ya da yapmakta olan Ponzi girişimciler, özellikle görev aldıkları kurumların katılımcılarını hedeflemişlerdir. Bu girişimcilerin bir kısmı ise yatırımcılara gönderdikleri e-postalarda kutsal kitaplardan metinler yazarak insanları etkilemişlerdir. Joseph Signore, “JCS Enterprises Inc.” ve “TBTI Inc.” isimli şirketlerine dayalı olarak kurmuş olduğu Ponzi şemasında yatırımcılara İncil’den paragraflar ihtiva eden e-postalar göndermiştir. Signore bu e-postalarla yatırımcıların dini inançlarını suistimal etmiş ve yatırımcıları şirketlerine yatırım yapmaya teşvik etmiştir (U.S. SEC Press Release, 2014). Benzer şekilde, Toronto’da papaz olan Gary Hibbert, karısı ile birlikte yürüttüğü Ponzi şemasında görev yaptığı kilise cemaatini dolandırmıştır. Hibbert, Toronto’da yönettiği “Masonic Church of God” isimli kilise cemaatinden 10 bin dolarlık yatırım yapmalarını istemiş ve bu paraları döviz piyasalarında değerlendireceğini söylemiştir (McFarland, 2013).

Din üzerinden kurduğu Ponzi şemasına menfaat sağlayan bir diğer girişimci olan Gerald Payne, Florida’da başında olduğu “Greater Ministries International” isimli Evanjelik Hristiyan kilisesini kullanmıştır. Payne ve kilisenin kıdemli yeleri İncil’den kutsal metinlere işaret ederek kilise üyelerini şemaya yatırım yapmaya teşvik etmişlerdir. Payne, kıymetli maden ticareti ve döviz piyasalarında işlem yaparak, Güney Amerika’daki ve Güney Afrika’daki altın ve elmas madenlerine yatırım yapacağını söylemiştir. Tam zamanlı bir vaiz olan Payne’nin utangaç bir taşralı tarzının olduğu ve vaazlarının güven telkin eden özellikte olduğu ifade edilmiştir. Greater Ministries International, yatırımcı toplamaları için kilisenin tepe yöneticilerine %5 komisyon ödemiştir. Payne, aynı zamanda kurduğu Ponzi şemasına Amerika çapında birçok kilise liderinin de yatırım yapmasını sağlamıştır. Payne, kaydedilmemiş menkul kıymet satmakla suçlanmış ve yatırım faaliyetleri sonlandırılmıştır (Forbes, 1999).

Benzer şekilde, Scientologist bir vaiz olan Reed Slatkin, kilisedeki pozisyonunu kurduğu Ponzi şeması için kullanan bir diğer din adamıdır. Ancak, Slatkin daha sonra kendi hesabına çalışan bir yatırımcıya dnmş ve bu amaçla kayıtlı olmayan bir yatırım kulübü kurmuştur. Reed Slatkin kilisedeki pozisyonunu, gerçekte bir Ponzi şeması olan lisanssız “yatırım kulübünü” tesis etmek için kullanmıştır. Mağdurlarının çoğunun kendisi gibi scientologist olduğu bilinmektedir. Mağdurlar arasında Pearl Harbor film yapımcısı Armyan Berstein ve Boiler Room filminin yıldızı aktör Giovanni Ribisi de yer almıştır (Partridge, 2020).

Ponzi girişimciler insanların dini inançlarını sadece kiliselerde değil, başka platformlarda da kullanmışlardır. Örneğin Florida’da Hristiyan bir radyo kanalında “Tanrı’nın Parası” isimli bir program yapan Gary Gauthier, bu programı kurduğu Ponzi şemasına destek sağlamak için kullanmıştır. Mağdurlar, Gauthier’in programında kutsal metinler ve İncil hakkında konuşmuş olmasından ve bunu bir Hristiyan radyo kanalında yapmış olmasından etkilendiklerini belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak, mağdurlar Gauthier’in yatırımla ilgili yaptığı açıklamalara çok güvendiklerini ve yatırım yaparken kendilerini çok rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir (RBR-TVBR, 2014). Gauthier’in radyo

programında, Tanrı'nın dinleyicilerinin paralarını gayri menkul yatırımlarında (özellikle kendisine ait gayri menkul projelerinde) kullanmalarını istediğini söyleyerek dinleyicileri ikna ettiği iddia edilmiştir (Feeldman, 2018).

1.1.4. Sisteme İlk Üye Olanlara Vaat Edilenlerin Gereğini Yerine Getirmek

Sisteme ilk üye olanlara vaat edilenlerin gereğinin yerine getirilmesi, Ponzi şemalarının başarısında en kritik olan faktördür. Tipik olarak, şemaya üye olan ilk yatırımcılara kâr adı altında ödemeler zamanında yapılır. Bu durum, şemaların başarılı bir girişim olduklarının göstergesi olarak kullanılır. Gerçekte olan ise sonraki yatırımcıların yatırdığı paranın bir kısmının şemaya ilk üye olan yatırımcılara ödenmesidir. Şemanın ilk dönemlerinde yatırımcılara zamanında ödeme yapılması bir taraftan yeni yatırımcıları çekerken, diğer taraftan hâlihazırda üye olanların da yeni yatırımlar yapmalarını teşvik eder. İlk yatırımcılar bu bağlamda etkili bir pazarlama aracı olarak kullanılır ve şemaya yeni yatırımcı akışı sağlanmış olur (Buckhoff ve Kramer, 2011, s. 3). Reed Slatkin, Amerika'da kurduğu Ponzi şemasında, bir grup ilk yatırımcıya 128 milyon dolarlık yatırımları karşılığında 279 milyon dolar ödemiştir. Slatkin, bu ödemeyi başarılı bir yatırım planı yürüttüğü şeklinde bir izlenim oluşturmak için kullanmıştır. Gerçekte ise yatırımcılara ifade ettiği yatırımları yapmamıştır (Partridge, 2020).

Bir diğer örnekte, radyo program yapımcısı Gary Gauthier, ilk yatırımcılara ödenen paraları bir reklam aracı gibi kullanmıştır. Kurduğu Ponzi şemasında büyük paralar kazandırdığı ilk yatırımcıları telefonla programına bağlamış ve yatırımcılara kısa zamanda nasıl büyük paralar kazandıklarını anlattırılmıştır (RBR-TVBR, 2014).

İlk yatırımcıların lüks yaşam tarzı, Ponzi girişimlerin bu yatırımcılara çok iyi para kazandırdığının somut bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Romanya'da Caritas'ın kurulduğu şehir olan Cluj'da caddelerde Mercedes arabaların çokluğu, Whirlpool ve Sony marka ev aletlerinin dikkat çeken sayısı, Caritas'ın ilk yatırımcılarına çok iyi para kazandırdığının bir göstergesi olarak alınmıştır. Bu durum, aynı zamanda yatırımcıların Caritas'a olan ilgisini artırmıştır. Caritas'ın faaliyette bulunduğu 19 aylık süreçte 3-4 milyon Romanyalı Caritas'a yatırım yapmıştır. Caritas yetkilileri özel Caritas trenleri ve otobüsleri hizmete koyarak, birkaç ay Romanya'nın her tarafından Cluj şehrine günlük seferler düzenlemişlerdir (McPherson, 1993).

Benzer bir yöntemle Joseph Signore, YouTube videoları, e-posta ve yatırımcı seminerleri üzerinden ATM benzeri sanal konsiyerj makinelerini (VCM) teşvik etmiştir. Bir YouTube videosunda, yatırımcı Cadillac arabasının tozunu silerken görülmekte ve bir arkadaşı yatırımcıya "Ne harika bir araba! Bunu nasıl edinebildin?" diye sormaktadır. Yatırımcı ise "benim VCM" şeklinde cevap vermektedir. Benzer sahneler YouTube'ta farklı yatırımcılara gösterilmiştir. Bir diğer videoda yeni havuzunu yanındaki arkadaşına gösteren bir yatırımcının karşısında bir sözcü belirlemekte ve seyirciye "iyi para kazanmak ister misiniz? O hâlde sizin için bir VCM sahibi olmanın zamanıdır" şeklinde öneride bulunmaktadır (U.S. SEC Press Release, 2014). Ponzi girişimlere yatırım yapan ilk yatırımcıların bu videolarının ve gösterişli yaşam biçimlerinin kısa yoldan para kazanmak isteyen birçok yatırımcıyı ikna ettiği görülmektedir.

1.1.5. Çok Düşük Riskli, Garantili ve Yüksek Getiri Vaadinde Bulunmak

Çok düşük riskli, garantili ve yüksek getiri vaadinde bulunmak, Ponzi girişimcilerin kullandığı en tipik taktiklerdendir. Karizmatik pazarlamacılar olan Ponzi girişimciler, yüksek ve garantili getiri taşıdığını iddia ettikleri yatırım fikirlerini ikna edici bir şekilde pazarlarlar. Ponzi girişimciler, ilave olarak, sıradan yatırımcıların anlamını bilmediklerini düşündükleri birtakım teknik kavramlar ve akademik özellik taşıyan bir dil kullanırlar. Ponzi girişimciler, çok yüksek getirilerin sağlanması için yollarını açıklarken yatırımcıların bilmedikleri, yatırımcılara yabancı ya da yatırımcıların anlayamayacağı birtakım yatırım fırsatlarından bahsederler. Oysa ki, söz konusu yatırım fırsatları gerçekte yoktur, hayali olarak üretilmişlerdir (Jory ve Perry, 2011, s. 6-7). Bu konuda oldukça başarılı olan Charles Ponzi, bankaların ödediğinin çok üzerinde getiri vaat ederek yatırımcıları ikna etmiştir. Diğer taraftan, Ponzi girişimcilerin verdiği vaatlerin yatırımcı nezdinde oldukça ikna edici bulunduğu görülmektedir. Öyle ki Al Parish'in yönettiği yatırım organizasyonunda, yatırımcılara yıllarca performansla ilgili gönderilen raporlarda %32 gibi çok yüksek getiriler bildirilmiştir. Buna rağmen, yatırımcılar o derece yüksek getirinin nasıl sağlandığını sorgulamamışlardır (Smith, 2007). Bir diğer örnekte, Allen Stanford, kendisinin verdiği mevduat sertifikalarının Amerikan hükümetinin güvencesindeki yatırımlardan daha güvenilir olduğunu iddia etmiştir. Amerika'da yatırımcıların 8 milyar dolarını buharlaştıran Stanford'un iddiasının da yatırımcılar tarafından pek sorgulanmadığı görülmektedir (Bull, 2009).

Benzer şekilde, Florida'da bir Evanjelik Hristiyan Kilisesinin vaiz ve yöneticisi olan Gerald Payne kilise üyelerine paralarını 17 ayda ikiye katlayacağını vaat etmiştir (Forbes, 1999). Kanada'da "Masonic Church of God" kilisesinin yöneticisi papaz Gary Hibbert, kilise vaazlarının ardından, kilise cemaatine döviz piyasalarındaki uzmanlığı sayesinde aylık %8,5 kazandıracığı vaadinde bulunmuştur (McFarland, 2013). Avukat Scott Rothstein yatırımcılara üç aylık %20 getiri vaat etmiştir (Maglich, 2014). Hristiyan radyo kanalında program yapımcısı olan Gary Gauthier, yatırımcılara paralarının gayri menkul geliştirme projelerinde kullanılacağını söyleyerek, %8 – %40 arasında getiri vaat etmiş ve kaydedilmemiş menkul kıymet dolandırıcılığı ile suçlanmıştır (RBR-TVBR, 2014). Reed Slatkin ise pay işlemlerinden ve yeni girişimlere yapılan yatırımlardan %24 getiri sağlayacağını vaat etmiştir. Ancak, yatırımcıların parası başarısız yeni girişimlere, resim, araba ve uçak koleksiyonuna harcanmıştır (Reckard, 2003).

Bir diğer örnekte, Amerika'da Dix Hills adlı futbol kulübünün başkanı Robert Rocco yatırımcılara %18 getiri vaadinde bulunmuştur (Bolger, 2014). Benzer şekilde, Ioan Stoica, Caritas'ı yoksul Romanyalıları yardım amaçlı bir hayır kurumu olarak tanıtmış ve yatırımcılara paralarını 6 ayda 8 katına çıkaracağını vaat etmiştir (Bridge, 2015). Çiftlik Bank sahibi Mehmet Aydın ise hayvanların özelliklerine bağlı olarak alındıkları değer üzerinden %45'ten %140'a varan gelir vaadinde bulunmuştur (Saymaz, 2020, s. 32).

Yaşanmış örneklerde görüldüğü üzere, Ponzi şemalarında güven tesis etme ve yüksek getiri vadi gibi taktiklerin etkisi çok güçlüdür. Öyle ki yatırımcılar taahhüt edilen ve ilk üyelere sağlanan getirilerin nasıl sağlandığına ilişkin sorgulama içinde olmamışlardır. Üstelik bu durum sadece finansal bilgisi zayıf olan sıradan yatırımcılar için geçerli değildir. Bernie Madoff örneğinde olduğu gibi milyarlara dolarlık fonları yöneten finans uzmanları da benzer davranışı gösterebilmiştir. Bernard L.

Madoff Investment Securities LLC'de yatırımcılar olarak yatırım yönetim şirketleri (Fair Greenwich advisors 7,5 milyar dolar ve Tremont Group Holdings 3,3 milyar dolar) ve uluslararası bankalar (Banco Stander of Spain 2,87 milyar dolar, Bank Medici of Austria 2,1 milyar dolar, Fortis of Holland 1,35 milyar dolar dolar) yer almıştır. Bernard L. Madoff Investment Securities LLC fon havuzunda ayrıca, emeklilik fonları, sigorta şirketleri, zengin bireyler ve çok farklı kesimlerden çok bilgili/tecrübeli yatırımcılar yer almıştır (Jory ve Perry, 2011, s. 5). Bu örnek bizlere, Ponzi şemaları mağdurlarının tam olarak hepsinin finans bilgisinden yoksun olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, yatırımcıların yüksek getiri elde etme hırslarının, yatırım faaliyetlerinin güvenilirliğini sorgulamayı ikinci plana ittiğini ortaya koymaktadır.

1.1.6. Olmayan Faaliyetleri Varmış Gibi Göstermek

Yatırımcılar, özgün, yeni ya da daha önce denenmemiş yatırım fırsatlarına karşı kuşkulu tavır sergilemek yerine Ponzi girişimcilerin taktiklerinin etkisine bağlı olarak daha bir ilgili olabilmektedir (*Securities and Exchange Commission* [SEC], 2013, s. 1-2). Örneğin Tom Petters, elektronik eşyaların büyük marketlere ticaretini yapan bir Ponzi şeması kurmuş, fakat gerçekte böyle bir faaliyet yürütmemiştir. Ayrıca, yatırımcıların kendisine yatırım yapması için sahte banka hesapları oluşturmuş ve böylece yatırımcıları teşvik etmiştir. Petters, üzerinde oynanmış dokümanlar kullanarak, yürütmediği faaliyetleri yürütmüş gibi göstermiştir (Barclay, 2020). Bir diğer örnekte Deepal Wannakuwatte, medikal cihazlar işi yapan iki firma kurmuş ve yatırımcıları 125 milyon dolar dolandırmıştır. Wannakuwatte, Amerikan Savaş Gazileri İşleri Başkanlığı ile yıllık 100 milyon dolarlık ticaret anlaşması olduğunu söyleyerek yatırımcıları ikna etmiştir. Firmanın yıllık satış miktarının gerçekte 25 bin dolar olduğu ise yatırımcılardan gizlenmiştir. İlave olarak, Wannakuwatte faturalar üzerinde oynayarak, yapılan ticaretin miktarını olduğundan çok daha fazla göstermiş ve 257 dolarlık bir faturayı 12 milyon dolarlık faturaya dönüştürmüştür (Ponzitracker, 2014).

Ponzi girişimciler, işler istedikleri gibi gitmediğinde, durumu perdelemek için birçok yola başvurmaktadır. Samuel Israel'in yatırım şirketi Bayou Funds LLC, DOW endeksinin çok yükseldiği, teknoloji paylarının büyük ilgi gördüğü 1990'lı yıllarda çok başarılı bir durum ortaya koymuştur. Ancak, işler ters gitmeye başlayınca sahte bir denetim firması kurarak faaliyetlerine ilişkin gerçekte olmayan rakamları doğrulatıp onaylatmıştır. Böylece yasal iş anlayışı içerisinde olduğu şeklindeki imajını korumayı başarmıştır. Samuel Israel, yatırımcıları 450 milyon dolar dolandırmıştır (CNBC, 2010).

Diğer taraftan, Allen Stanford, sahte verileri şirketin gerçek verileri şeklinde sunmuştur (Barclay, 2020). New York'ta benzer taktiği kullanan Avukat Marc Drier, sahte finansal tablolar ve muhasebe kayıtları oluşturarak, yatırımcıları pazarladığı menkul kıymetlerin gerçek olduğuna inandırmaya çalışmış ve yatırımcıların 700 milyon dolarını almıştır. Drier, kurduğu Ponzi şeması üzerinden yatırımcılara sahte finansal varlıklar pazarlamıştır (Weiser, 2009). Gary Hibbert de Allen Stanford ve Marc Drier ile benzer taktiği kullanmış, yatırımcılara e-posta ve normal posta aracılığı ile doğru olmayan muhasebe kayıtları göndermiştir (McFarland, 2013).

Benzer şekilde, Avukat Scott Rothstein, yatırımcılara gerçekte olmayan gayrimenkul projeleri karşılığında 3 aylık sureler için %20 getiri taahhüt ederek 1,4 milyar dolar dolandırmıştır (Maglich, 2014). Radyo program yapımcısı Gary Gauthier daha da ileri gitmiş ve gerçekte olmayan gayrimenkul projelerine rağmen kendisini Florida'nın Donald Trump'ı olarak anlatmıştır (Feeldman, 2018).

Ponzi girişimciler, sahte faaliyet alanları belirlerken yatırımcıların yardımseverlik duygularını ve hassasiyetlerini de çekinmeden kullanmışlardır. Örneğın, Ioan Stoica, 1990'lı yıllarda kurduğu Caritas şirketini, geçiş surecinde yoksul Romanyalılara yardım amaçlı kurulmuş bir kuruluş olarak tanıtılmıştır (McPherson,1993). Gerald Payne ise yatırımcıları ‘‘Güven Vaat Programı’’ olarak isimlendirilen bir plan üzerinden yatırım yapmaya davet etmiştir. Bu planın aynı zamanda vaizi ve yöneticisi olduğu Greater Ministries International kilisesinin ortağı olduğunu söylemiştir. Bu ortaklığa bağlı olarak yatırım şemasının sermaye piyasası kanununa tabi olmadığını ve kazançlarının vergisiz olacağını belirtmiştir. Fiili olarak, bahsedilen ortaklık hiç söz konusu olmamıştır (Forbes, 1999).

Gerçekte söz konusu olmamasına rağmen, böyle bir faaliyet varmış gibi davranan daha birçok Ponzi şeması rneği bulunmaktadır. Joseph Signore, kurduğu iki şirket üzerinden yatırımcılara yatırımlarının ATM benzeri VCM makinelerinin satın alınmasında kullanılacağını söylemiştir. Ancak, yatırımcının parası söz konusu makinelerin alımında kullanılmamış ve makine alımı kâğıt üzerinde kalmıştır. Signore, VCM'lerin reklam gelirine dayalı olacağını, yatırımda garanti edilmiş bir getiri olduğunu ve devrim niteliğinde bir iş olarak başarısız olamayacağını savunmuştur. Ancak, reklam geliri hiç olmamış ve yatırımcılar Signore'nin YouTube'ta anlattığı şekilde kazançlar edinmemiştir (U.S. SEC Press Release, 2014).

Bir diğer örnekte, Roberto Rocco, sigara toptancılığını ve kredi kartı işlemi yapan işletmeleri finanse etme iddiası ile ‘‘Limestone Capital Services’’, ‘‘Advent Merchant Services’’ ve ‘‘Advent Equity Partners’’ şirketlerini kurmuştur. Roberto Rocco, vaat ettiği yatırımı yapmak yerine arkadaşlarını, komşularını ve meslektaşlarını dolandırmış ve onların paralarını kullanarak kendisine çok savurgan bir hayat tarzı tesis etmiştir. Rocco, açık bir şekilde yeni yatırımcılardan gelen para ile eski yatırımcılara ödeme yapmıştır (Bolger, 2014). Benzer şekilde, müzik yapımcısı Lou Pearlman sadece kâğıt üzerinde kalan iki yatırım şirketi kurmuştur. Pearlman, ‘‘alışanlar İçin Tasarruf Hesabı’’ isimli bir yatırım organizasyonunu hayata geçirmiş ve bu organizasyonun ürünlerini pazarlamak için satış elamanlarından bir ağ oluşturmuştur. Pearlman, bu yatırım organizasyonunun Federal Deposit Insurance Corporation [FDIC] tarafından güvenceye alınmış ve *American International Group* [AIG] ve Llyods's London tarafından sigortalanmış olduğunu iddia etmiştir. Böylece, yatırımcılara bu yatırımın emniyetli ve güvenceli bir yatırım olduğuna dair taahhütlerde bulunmuştur. Pearlman, ayrıca, sahte bir muhasebe firması kurarak onaylanmış ancak gerçek olmayan finansal tablolar düzenlemiştir. Daha sonra bu tabloları yatırımcılara göndererek yatırımlarının getiri sağlamakta olduğuna onları ikna etmiştir (Yang vd., 2019).

Benzer bir yaklaşımı benimseyen John C. Jeffers ve John Minderhout, ‘‘Kısa Vadeli Finansman İşlemi’’ olarak isimlendirdikleri yatırım programı oluşturmuşlardır. Bu yatırım programı ile 1996-2000 yılları arasında dünyanın dört bir yanından yatırımcı akışı sağlamışlardır. Jeffers ve Minderhout, yatırımcılara yatırım programının Federal Rezerv tarafından lisanslandığı ve IMF ve ABD Hazine Bakanlığı ile iş birliği içinde olduğu şeklinde mektuplar göndermiştir. Jeffers ve Minderhout, çok saygın

kurumların isimlerini kullanarak yatırımcı nezdinde bir imaj oluşturmaya ve onları ikna etmeye çalışmışlardır (Admin, 2004). Frankel (2012)'in de dikkat çektiği üzere burada ilginç olan durum, yatırımcıların mektuplarda gönderilen bilgilere güvenmiş ve bilgileri doğrulama gereği duymamış olmalarıdır.

1.1.7. Başarılı Bir İletişim Stratejisi Oluşturmak

Yatırımcıların yatırımın güvenilir olduğu şeklinde çevrelerinde konuşmalarının sağlanması, Ponzi girişimler tarafından uygulanan bir iletişim stratejisidir. Böyle bir durumun şemaya ilave güvenilirlik kazandırdığı düşünülmektedir. Ponzi girişimler, iletişim başarısının sağlanmasında kamuya mal olmuş yüzleri kullanırlar. Hindistan'daki Ponzi şemaları, kriket oyuncularını ve Bollywood yıldızlarını kullanmışlardır. Uganda'da COWE isimli Ponzi şeması, kilise görevlisinin eşini istihdam etmiştir (International Telecommunication Union [ITU], 2019, s. 12). Türkiye'de Banker Kastelli, dönemin en popüler yüzlerinden olan Cüneyt Arkın, Fikret Hakan, İzzet Günay ve Eşref Kolçak gibi ünlüleri TV reklamlarında oynamıştır (CNN TÜRK, 2008). Son günlerde Türkiye'de kripto para alım satımına aracılık eden bir kripto para borsası olan Thodex'in kurucusu Faruk Fatih Özer de bu taktiği kullananlar arasındadır. Thodex'in reklamlarında Ebru Şallı, Mine Tugay ve Özge Ulusoy gibi çok sayıda ünlüyü kullanarak Thodex'in tanıtımını yapmış ve yatırımcı ilgisini çekmeyi başarmıştır (CNN TÜRK, 2021). Çiftlik Bank sahibi Mehmet Aydın, 2017'de faaliyetlerinin dolandırıcılık olabileceğine ilişkin şüphelerin arttığı bir dönemde benzer taktikten faydalanmıştır. Aydın, TRT'de yayınlanan "Diriliş Ertuğrul" dizisinin oyuncularından Mehmet Çevik'i reklam yüzü olarak kullanmıştır. Çevik, Çiftlik Bank'ın medya ve iletişim yetkilisi olmuştur (Saymaz, 2020, s. 99).

Radyo program yapımcısı Gary Gauthier, büyük paralar kazandırdığı belirli bir grup yatırımcıyı sunduğu programda konuşturmuş ve bu taktikle organizasyonun reklamını yapmıştır (RBR-TVBR, 2014). Benzer şekilde, Joseph Signore, YouTube videoları, e-posta ve yatırımcı seminerleri üzerinden VCM'leri teşvik etmiştir (U.S. SEC Press Release, 2014). Allen Stanford, kendisini Stanford Üniversitesi'nin kurucusu Leland Stanford'un varisi olarak tanıttığı çok zekice bir fikir bulmuştur. Bu şekilde kendini tanıtarak insanları büyülemiş ve etkilemiştir. Ayrıca, bir kısım politikacıya yaptığı işleri övmeleri için ödemeler yapmıştır (Bull, 2009).

Benzer taktikle Caritas, Romanya'da Romanya Ulusal Partisi (PUNR)'nin başkanı Gheorghe Funar'ın desteği ile oldukça başarılı olmuştur. Belediye başkanı, bir taraftan belediye binasında Caritas'a ofisler kiralayarak şemaya güvenilirlik ve itibar sağlarken, diğer taraftan kamuya açık yerlerde ve televizyonlarda görünür hâle gelmesini sağlamıştır. Böylece, Caritas'ın faaliyetlerine ilişkin şüpheler tavrılara karşı bir savunma mekanizması oluşturulmuştur. Taksi şoförleri "Caritas Fenomeni ya da Romanyalıların Kurtuluşu" başlıklı broşürleri taksilerinde taşımış ve müşterilerine vermişlerdir (Bridge, 2015; McPherson, 1993). Uygulanan taktikler, Ponzi girişimlerin ağlarını genişletmelerine destek sağlamış ve başarılı olmalarında önemli bir etken olmuştur.

1.1.8. İşlevsel Bir Organizasyon Yapısı İnşa Etmek

Organizasyon yapısı, Ponzi şemaları için güvenlik duvarı oluşturmada kullanılır. Ponzi girişimlerde şemanın çalışanları esas olarak yakın aile üyelerinden, akrabalardan ya da yakın arkadaşlardan seçilir. Personel olarak, işten ayrıldıktan sonra bile organizasyonun faaliyetleri hakkında ihbarda bulunmayacak derecede güvenilir oldukları düşünölen insanlar istihdam edilir. Diğer taraftan, başlangıçta insan kaynakları anlamında sınırlı sayıda personelle çalışılırken, personel değişim hızı oldukça düşük tutulur. Bu durum, Ponzi şemasının gerçek faaliyetlerinin gizli kalmasına destek sağlar. Ponzi girişimciler, personel politikalarını şema hakkında ilgili gözetim otoritelerine karşı bilgi sızdırılmasını önleyecek şekilde belirler (Jory ve Perry, 2011, s. 14). Örneğin, iftlik Bank Ponzi girişiminde şirketin müdürlük görevi Mehmet Aydın'ın kardeşi Fatih Aydın'a verilirken, tesislerden sorumlu olma görevi kayınpederi Hakan Soysal'a verilmiştir (Saymaz, 2020, s. 107).

1.2. Finansal Piyasalarda Ponzi şemalarına İlişkin Kırmızı izgiler

Dolandırıcılıkların önlenmesi hususunda regölasyonlar ve iç denetim önemlidir. Bununla birlikte, yatırımcıların yatırım yapmadan önce dolandırıcılık ihtimaline karşı ihtiyatlı davranması, regölasyonlar kadar önleyici önem taşır. Bu bağlamda, bir yatırım kurumunun/organizasyonunun Ponzi şeması olma riskine karşı yatırımcıları uyaran birtakım "tehlike işaretleri"ne dikkat çekilir. Bu tehlike işaretlerine uyulması, yatırımcıların Ponzi şemalarına karşı bilinçli bir tutum ve davranış içinde olmalarına katkı sağlar (Albrecht, Morales, Baldwin ve Scott, 2017, s. 258-259). Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu (SEC), yatırımcıların korunmasına yönelik eğitim programlarının bir parçası olarak "kırmızı çizgiler" ya da diğer adıyla "tehlike işaretleri" yayınlamıştır. SEC, başlangıçta Ponzi şemaları için kullandığı bu işaretleri, dijital Ponzi şemaları için de yayınlamaktadır. SEC'in yayınladığı tehlike işaretleri şöyledir (SEC, 2013, s. 2):

1.*Çok düşük risk ya da hiç risk içermeyen yüksek getirili yatırım vaadi:* Her yatırım, risk ve getiri arasında doğrusal ilişkili bir risk taşır. Yatırımlarda "garantili" ya da yüksek getiri vaat edilen durumlara karşı kuşku ile yaklaşılmalıdır.

2.*Sürekli yüksek getiri vaadi:* Yatırımlarda getiriler, genellikle ekonomik dalgalanmalar ekseninde yukarı ya da aşağı yönde hareket eder. Bununla birlikte, bazı yatırım kurumları/organizasyonları gerçekçi olmayan ve /veya izahı yapılmayan yüksek getiri oranları vaat ederler. Ekonomik dalgalanmalardan ya da piyasa koşullarından bağımsız bir şekilde, sürekli yüksek getiri vaadi taşıyan yatırımların potansiyel bir Ponzi şeması olabileceği düşünölmelidir.

3.*Lisanssız yatırım programları:* Mevzuat, belirli yatırım organizasyonlarının ve yatırım profesyonellerinin lisanslı ya da tescil edilmiş olmalarını gerekli kılar. Ancak, Ponzi şemaları, esas olarak lisansı olmayan bireyler ya da organizasyonlar tarafından yürütölür. Yatırımcılar olası bir Ponzi şeması ihtimaline karşı bir önlem olarak bu tür belgeleri görmelidir.

4.*Gizemli ve/veya karmaşık stratejiler:* Ponzi şemaları, genellikle yatırımları hakkında ayrıntılı açıklama yayınlamazlar. Sunulan yayınlar, yatırımcıların paralarının nasıl değerlendirildiğini tam olarak anlamalarını engelleyici özellik taşır. Genel bir yaklaşım/kural olarak, sunulan bilginin

anlaşılmadığı ya da tam bilgi edinilemediği durum potansiyel bir Ponzi olarak düşünülmelidir. Ayrıca, çok agresif yatırım taktikleri söz konusu olduğunda, yatırımcının bunu bir uyarı olarak alması gerekir.

5. *Kâğıt kullanmadan kaçınma*: Ponzi şemaları, yatırımın performansı hakkında düzenli olarak rapor göndermezler. Yatırım hakkında düzenli yazılı rapor gönderilmeyişine ilişkin mazeretlere karşı kuşkulu olunmalıdır. Yatırım yapmadan önce, yatırımla ilgili rehberi ya da kamuyu aydınlatma yayınına dikkatlice okumak ve önemsemek gerekir. Dolandırmaya ilişkin bir işaret olabilecek muhasebe ifadelerindeki yanlışlara dikkat etmek gerekir. Şirket hakkındaki, şirketin faaliyetleri ve prosedürleri hakkındaki yetersiz bilgi yatırımcılar açısından kuşku ile karşılanmalıdır.

6. *Yatırımı nakde dönüştürme kısıtlılığı ya da yetersizliği*: Ponzi şemaları sistemden çıkışları önlemek için genellikle yatırımcılardan yatırımlarını çevirmelerini ve böylece yatırım miktarlarını yükseltmelerini teşvik ederler. Yatırımcı, yatırımından bir geri ödeme alamıyorsa ya da almada zorluk yaşıyorsa kuşku duymalıdır. Ponzi şemaları, geri ödeme talep edilmesi durumunda iştirakçilere daha yüksek getiriler vaat ederek sistemden çıkışları önlemeye çalışırlar.

7. *Ortak bir çevre*: Dolandırıcılar aile çevrelerinden, iş çevrelerinden ve sosyal bağlantılarından oluşan grup üyelerine planlı olarak sağladıkları güveni, yatırımcı kitleleri yanıltmak için kullanırlar. Söz konusu güvene bağlı olarak, toplumun saygın liderleri ya da seçkin/popüler üyeleri, bazı durumlarda, gönüllü bir şekilde bilerek ya da bilmeyerek yatırım kurumu hakkında konuşurlar. Böylece, yatırımcı ilgisi yatırım kurumuna yönlendirilmiş olur.

2. Dijital Ponzi Girişimcilik

Adını ilk kez 1920'lerde Charles Ponzi ile duyduğumuz yıkıcı bir girişimcilik türü olan Ponzi girişimcilik, dijitalleşmeye bağlı olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Günümüzde internetin, sosyal ağların, mobil telefonların ve dijital finansal hizmetlerin varlığı sayesinde Ponzi şemaları kurmak ve yürütmek çok daha kolay hâle gelmiştir. Ponzi şemalarının ve mobil para hareketlerinin promosyonu, sosyal ağ ya da SMS kullanılarak herhangi bir yerden basit bir şekilde yapılabilir (ITU, 2019, s. 6-8). Ponzi girişimciler çevrimiçi kanalları kullanarak oluşturdukları organizasyonlarında yukarıda Ponzi taktikleri başlığı altında açıklanan taktikleri kullanmaktadırlar. Dijital finansal platformlar çok açık bir şekilde söz konusu taktiklerin yeni kullanım alanı hâline gelmekte ve Ponzi girişimcilik "dijital Ponzi girişimcilik" olarak yeni bir boyut kazanmaktadır.

Finansal tüketicilerin dijital finansal ürünlere olan talebi dijital platformların kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren büyük artış göstermiştir. Örneğin bir FinTek gelişmesi olan P2P kredi platform sayısı, sadece Çin'de 2011-2014 gibi kısa bir dönemde 50'den 1.500'ün üzerine çıkmıştır (Makinen, 2016). Diğer taraftan, dolandırıcılar dijital platformlarda artan bilgi asimetrisi ve merkezizetsiz yapıdan yararlanarak birçok yatırımcıyı mağdur etmeye devam etmektedir. Öyle ki dünyada bilinen en büyük dijital Ponzi girişimler arasında yer alan Ezubao Ponzi şeması, 900.000 yatırımcıyı 7,6 milyar dolar dolandırmıştır (Fulco, 2020). Bir diğer Ponzi girişim olan Jiedaibao P2P

kredi platformu ise daha da ileri giderek, sistemden kredi kullanmak isteyen öğrencilerin çıplak kredi (naked loan) kurbanı olmalarına neden olmuştur (Yiming, 2016).

Bir Ponzi şeması olan Yüksek-Getirili Yatırım Programları (HYIP), internetin yaygın kullanımı ile birlikte evrimii Ponzi şemalarının yeni karakteristik bir formu hline gelmektedir (Bartoletti vd., 2019, s. 1; Chen vd., 2018, s. 1417). HYIP'ler, dijitalleşme ile birlikte Lisanssız Dijital Yatırım şemaları'na (LDYş) dönüşmekte ve evrimii kanalları kullanan dijital Ponzi türü olarak ortaya ıkılmaktadırlar. Lisanssız dijital yatırım şemaları, ilgili otoriteler tarafından lisans verilmemiş organizasyonlar olarak ve tüm Ponzi şemalarında olduğu gibi gerçekte olmayan hayali yatırım fırsatları kullanarak yatırımcıyı teşvik etmektedir (ITU, 2019, s. 6-8).

HYIP'ler, web sitesi aracılığı ile yeni yatırımcılardan gelen parayı kullanarak piyasa getirileri ile karşılaştırılmayacak şekilde çok yüksek getiri vaat etmektedirler. Moore vd. (2012) bu dolandırıcılığı "postmodern" olarak nitelendirmektedir. Çünkü, sofistike yatırımcılar dolandırıcılığı anladıkları hlde şemaya erken katılarak kazanç elde etmeyi beklemektedirler. HYIP yatırımcıları yatırım yaptıkları organizasyonun dolandırıcı yapısının farkında olmalarına karşın, dolandırıcılara kolaylıkla kanabilmektedirler (Moore vd., 2012, s. 1-14). En sonunda, klasik Ponzi süreçlerinde olduğu gibi sürpriz olmayan bir şekilde bu şemalar çökmektedir. Daha sonra ise dijitalleşmenin sağladığı destekle, bunların yerine yenileri yine aynı dolandırıcılar tarafından kolaylıkla kurulabilmektedir. Çevrimiçi HYIP'lere yatırım yapan kişi sayısının ve yatırım miktarının doğrudan ölümü zordur. Ancak, HYIP'lere olan talep artışı, yaygın HYIP dolandırıcılığı potansiyeline işaret etmektedir (Vasek ve Moore, 2015, s. 1). Günümüzde, özellikle kripto para piyasalarının ve kitle fonlama platformlarının Ponzi girişimciler tarafından HYIP olarak kullanılıyor olması oldukça dikkat çekici bir gelişmedir.

2.1. Kripto Para Piyasalarında Ponzi Girişimler

Her yeni teknolojinin istismara açık yönleri bulunabilir. Gelişen bir teknoloji olarak blok zincirinin ve akıllı sözleşmelerin geleceğin meydan okuyucu teknolojileri olma yolunda ilerledikleri iddia edilmektedir. Bununla birlikte, bu teknolojilerin anonim olma ve merkeziyetsiz oluşlarından kaynaklanan özellikleri, dolandırıcılar için yeni fırsatlar ortaya koymaktadır (Bartoletti vd. 2019, s. 2; Vasek ve Moore, 2015, s. 4). Bu bağlamda, blok zinciri teknolojisi bir taraftan yatırımcılar arasında artan bir şekilde popüler hle gelirken, diğer taraftan Ponzi girişimciler için çekici hle gelmektedir (Chen vd., 2018, s. 1409). Öyle ki tüm dijital Ponzi girişimciler, blok zinciri teknolojisini kullanmak isteyen, fakat bu teknolojinin nasıl çalıştığını bilmeyen yatırımcılardan büyük paralar kazanmaktadır (Morris, 2017).

Dijital Ponzi şemaları, ilk olarak Web üzerinden, daha sonra Bitcoin benzeri kripto paralar üzerinden dijital arenaya geçmiş bulunmaktadır (Bartoletti vd., 2019, s. 2). Günümüzde bir blok zinciri uygulaması olan kripto paralar merkeziyetsiz oluşlarının sağladığı özellik ile düzenleyicilerin gözetiminden daha kolay kaçınarak, siber dolandırıcıların ilgi alanına girmektedir (Boshmaf, Elvitigala, Al Jawaheri, Wijesekera ve Al Sabah, 2019, s. 1; Vasek ve Moore, 2019, s. 4). Bu bağlamda, kripto paraların anonim gizlilik yapısının sofistikasyonu, dolandırıcıların birtakım yasal olmayan faaliyetlere girmelerini kolaylaştırıcı ortam sağlamaktadır. Diğer taraftan, kripto para Ponzi şemalarını

tespit etmedeki etkin mekanizma eksikliği de dolandırıcıların işini kolaylaştırmaktadır (Boshmaf vd., 2019, s. 8).

Dijital Ponzi girişimciler, kripto paralar sayesinde bir taraftan Ponzi faaliyetlerini aklayabilirken, diğer taraftan çok az uğraşı ile daha fazla mağdur yaratabilmektedir. Ponzi girişimciler, kripto paralar üzerinden yatırımcılara vadettikleri yüksek kazançların elde edilmesine ilişkin gerçekte olmayan yatırım faaliyetlerini kolaylıkla perdeleyebilmektedir. Böylece, Ponzi girişimciler faaliyetlerini uygun pazarlama hizmetleri olarak ya da yeni bir iş /yatırım modeli olarak kripto para piyasalarında sunabilmektedirler (ITU, 2019, s. 6).

Ponzi girişimciler, yeni girişimlere alternatif bir yolla finansman sağlama şekli olan dijital jeton ihraçlarını da (Initial Coin Offerings [ICO])² hedef almaktadır. ICO'lar, blok zincirinde kitle fonlanmasının bir türü olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2019, s. 26). ICO, ihraççının diğer köklü kripto para birimleri veya itibari para yerine yatırımcılara jetonlar sunduğu, yeni bir dijital girişimcilik finansman yöntemidir. Buradaki amaç, fon kullanacak olan işletmenin gelecekteki potansiyel büyüme faaliyetlerini finanse etmesidir. Bunun yanı sıra bir kuruluşun yatırımcıları çekmesini teşvik ederek yerleşik bir kullanıcı tabanı oluşturmaktır (Tiwari, Gepp ve Kumar., 2020, s. 424). Bununla birlikte, yatırımcılar açısından ICO'nun içerdiği yazılımı analiz etmek güçtür. İlgilenilen ICO'nun yasal bir işlem mi yoksa Ponzi işlemi mi olduğunu belirlemek zor olmaktadır (ITU, 2019, s. 7). Kripto para platformlarında hesap sahibinin kimliğinin anonim olması, yapılan işlemlerin geri alınmaz olması ve ICO'lara ilişkin yasal düzenlemelerin yetersiz kalmasına bağlı olarak dolandırıcılık ve hırsızlık olayları yüksek oranda söz konusudur (Benedetti ve Kostovetsky, 2018, s. 10). Bilinen en büyük ICO dolandırıcılıklarından birini temsil eden Pincoin başka bir blok zinciri şirketi olan Ifan ile birlikte 32.000 yatırımcıyı 660 milyon dolar dolandırmıştır (Corbet ve Cumming, 2020, s. 118). Bir diğer dijital ICO Ponzi şeması olan Plustoken ise yaklaşık 3 milyar dolarlık bir zarara neden olmuştur (Harper, 2019).

2.1.1. Kripto Para Piyasalarında Ponzi Girişimlerin Tespitine Yönelik Yapılan Çalışmalar

Blok zinciri teknolojisi ile kripto paralar üzerine odaklanmış finansal dolandırıcılık konusu önemli bir araştırma alanı hâline gelmektedir. Bu bağlamda, Ponzi şemalarını tespit etmek ve uygun müdahaleler için yöntemler geliştirilmektedir. Bu amaçla, blok zinciri teknolojisi üzerine kurulu Ponzi şemalarını belirlemeye yönelik veri madenciliği ve makine öğrenimini içeren yöntemler geliştirilmektedir. Bu yöntemler ile Ponzi şemalarına transfer edilen paralar doğru bir şekilde belirlenmeye çalışılmaktadır. Moore vd. (2012), dijital para birimlerinin, işleyen bir HYIP ekosisteminin önemli bir bileşeni olduğunu vurgulamış ve HYIP'lere ilişkin ilk ayrıntılı analizi gerçekleştirmişlerdir. Moore

2 ICO alanında evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım yoktur. Ancak, genellikle bir kripto para birimi olarak (kripto varlık olarak da bilinir) hem madeni paraları (coins) hem de jetonları (token) kapsayan genel bir terimdir. Bir madeni para, kendi blok zinciri üzerinde çalışan bağımsız bir kripto para birimini ifade etmektedir. Jeton ise çalışması için ayrı bir blok zincirinin kullanılmasını gerektiren kripto para birimini ifade eder. Uygulamada, sermaye artırımını bağlamında, madeni para ve jeton terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır (Amsden ve Schweizer, 2018, s. 2). Bu çalışmada da Amsden ve Schweizer (2018) ve Bulut (2020) ile benzer şekilde dijital para ve dijital jeton terimleri zaman zaman birbirinin yerine kullanılmıştır.

vd. (2012) alışmalarında, yatırımcıların yatırım alanlarını seçmelerinde yönlendirici olan içerik sağlayıcı/toplayıcı internet sitelerindeki (aggregators) verileri kullanarak bazı ölçümler yapmışlardır. Moore vd. (2012), içerik sağlayıcı sitelerin HYIP programları ile ilgili verdikleri bilgilerin doğru olduğunu belirlemişlerdir. Buna göre içerik sağlayıcı internet sitelerinin verdiği sinyaller, HYIP'lerin başarısızlığına ilişkin kullanılabilir en önemli kaynaklardır. Diğer taraftan, HYIP'lere yatırım yapan topluluklar, HYIP'lerin başarısızlığına yönelik bilgilerin deşifre edilmesinden uzak bir tavır takınmaktadır. Moore vd. (2012)'ne göre bu durum, yatırımcılar tarafından, yatırım yaptıkları HYIP'lerin başarı şansı konusundaki heyecanın, daha doğrusu yatırımların korunmak istenmesiyle ilgilidir. Araştırmacılar, dolandırıcıların çökmüş HYIP'lerin yerini alacak yeni HYIP'ler oluşturduğunu belirlemişlerdir. İlave olarak, eski HYIP'ye ait internet sitesi ile yeni kurulmuş HYIP'lerin internet sitelerinin büyük çoğunluğunun birbiriyle ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Vasek ve Moore (2015), Bitcoin tabanlı HYIP'lerin izlendiği bir web sitesinde, şüphelenilen dolandırıcılık hizmetlerinin kara listesi üzerinden bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar gerçekleştirdikleri analizlerde Ponzi şemaları, Bitcoin madenciliği dolandırıcılığı, Bitcoin cüzdan dolandırıcılığı ve dolandırıcılık platformları şeklinde gruplandırdıkları dolandırıcılık türleri tespit etmişlerdir. Yapılan tahminlere göre yaklaşık 13.000 yatırımcı HYIP'ler ve madencilik dolandırıcılarına fon sağlamıştır ve başarılı dolandırıcılıkların gelirlerinin büyük çoğunluğu birkaç yatırımcıdan elde edilmiştir. Vasek ve Moore (2015)'e göre, Ponzi şemasının çalışma mekanizmasının anlaşılması, dolandırıcılıklardaki artışı önleyebilir.

Benzer şekilde, Boshmaf vd. (2019), Ponzi şemalarının son yıllarda en popüler olanlarından MMM ile ilişkili Bitcoin işlemlerini analiz etmişlerdir. Araştırmacıların tespitlerine göre MMM, zirvede olduğu dönemde günde 150 milyon dolarlık para akışı gerçekleştirmiş ve ardından 2016 yılının haziran ayı sonunda çökmüştür. MMM'nin yatırımcı üyeleri arasında yüksek bir gelir farklılığı bulunduğu belirlenmiştir. Boshmaf vd. (2019) ayrıca, programın bir üyenin kaybının başka bir üyenin kazancı olduğu, yani toplamı sıfır olan bir yatırım modeli sergilediğini tespit etmişlerdir. Araştırmacılara göre, MMM'de hiçbir şekilde kazanç sağlamayan yatırımcıların yüzdesi beş ayda %41'e çıkmıştır.

Blok zincir üzerine kurulu Ponzi şemalarının tespitine yönelik yeni bir yaklaşım öneren Chen vd. (2018), çalışmalarında veri madenciliği ve makine öğrenimi yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırmacılar, Ethereum'daki akıllı sözleşmeleri doğrulayarak, önce akıllı sözleşmelerin kullanıcı hesaplarından ve işlem kodlarından özellikleri seçerek alan ve ardından akıllı sözleşmeler olarak uygulanan gizli Ponzi şemalarını tespit eden bir sınıflandırma modeli oluşturmuşlardır. Chen vd. (2018)'nin elde ettiği deneysel bulgular, önerilen yaklaşımın pratikte kullanım için yüksek oranda doğru sonuçlar verebileceğini göstermiştir. Araştırmacılara göre, daha da önemli olan önerilen yaklaşımın, Ponzi şemasının başlangıç aşamasında tespiti için kullanılabilir olmasıdır. Chen vd. (2018) önerdikleri yaklaşımla, Ethereum'da çalışan 400'den fazla Ponzi şeması olduğunu tahmin etmişlerdir. Araştırmacılar, elde ettikleri bulgulara dayanarak, dolandırıcılıklara karşı erken uyarı sağlayacak şekilde her akıllı sözleşmeyi değerlendirmek ve izlemek için tek tip platform oluşturulmasını önermişlerdir.

Ethereum üzerine kurulu Ponzi şemalarının davranışlarını ve etkilerini farklı yönlerden analiz eden Bartoletti vd. (2019), yatırımcılar için birtakım öneriler içerecek şekilde kapsamlı bir çalışma

sunmuşlardır. Araştırmacılar, Ethereum'un ortaya çıktığı ilk 3 yılda, Ponzi şemalarını akıllı sözleşmeler olarak uygulamak için çok sayıda deneme yapıldığını gözlemlemişlerdir. Araştırmacıların potansiyel yatırımcılar için ilk önerisi, reklamları çok dikkatlice incelemeleri olmuştur. Buna göre, yatırıma ilişkin vaatler çok cezbedici görünüyorsa, bu girişim muhtemelen bir Ponzi şeması olabilir. Bartoletti vd. (2019) ayrıca, bu tür organizasyonlara para göndermeden önce kripto paralara dayalı Ponzi şemalarının listesini yayınlayan BadBitcoin ya da tartışma forumu Bitcointalk gibi web sitelerinin incelenmesinin önemine dikkat çekmişlerdir.

2.1.2. Kripto Para Piyasalarında Ponzi Girişim Örnekleri

Kripto paralar yatırımcılar açısından günümüzün en popüler alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte, sık sık karşılaşılan dolandırıcılık haberleri kripto paraların aynı zamanda dikkatli olunması gereken bir alan olduğunu göstermektedir. Chainalysis (2020)'nin hazırladığı rapora göre kripto para dolandırıcıları 2018'de gelirlerinde düşüş yaşamakla birlikte, 2019'da gelirlerini üç katından fazla artırmıştır. Raporda bu gelirlerin büyük çoğunluğunun Ponzi şemalardan kazanıldığı, şantaja dayalı dolandırıcılıkların ise ikinci sırada yer aldığı belirtilmiştir. Ponzi şemalarına yenileri eklenmekte ve oluşan yatırımcı mağduriyetinin boyutu sürekli artmaktadır. Chainalysis (2020) 2019 yılında Ponzi şemalarının sadece bir kısmına 2,4 milyondan fazla bireysel hesaplardan transfer yapıldığını belirlemiştir. Bu rakamın 2019'un en önemli dolandırıcılık olaylarına yönelik devam eden soruşturmalara dayandığı belirtilmiş ve sadece PlusToken dolandırıcılığının 3 milyon mağdur yarattığına dikkat çekilmiştir.

Kripto para piyasalarında ortaya çıkan Ponzi şemaları, dijitalleşmenin Ponzi girişimciler için ne kadar elverişli bir ortam sağladığını göstermektedir. Ponzi şemalarının taşıyabileceği yüksek getiri vaadi, güven tesis etme, iletişim başarısı gibi tehlike işaretleri dijital Ponzi vakalarında kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu durum, dijitalleşmeyle birlikte dolandırıcılığın platformunun değiştiğini, fakat özelliklerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kripto para Ponzi şemalarının anlaşılabilirliğine katkı sağlamak bağlamında aşağıda OneCoin, PlusToken, BitConnect ve MMM örneklerine yer verilmiştir.

OneCoin

“OneCoin” Ponzi şeması, para hareketi 4 milyar dolar ile 15 milyar dolar arasında olabileceği tahmin edilen dünya çapındaki büyük dolandırıcılıklardan biridir. OneCoin, gerçekte yönetici/sahip tarafından çeşitli rakamların Excel benzeri bir sisteme el ile girildiği ve OneCoin'e ilişkin artan değer için hiçbir şey ifade etmediği bir Ponzi girişimdir (BBC News, 2019). OneCoin'in arka planında aslında bir blok zinciri teknolojisi söz konusu değildir ve satılacak bir ürün bulunmamaktadır. Buna karşın, sahte bir kripto para gerçekmiş gibi yansıtılmıştır (Madeira, 2020). ICO projelerinde, kripto para birimlerine yönelik artan talep, genellikle işletmelerin alım satım yaptığı veya para transferi gerçekleştirdiği uygulamalar için bir araç olarak taşındıkları değerden kaynaklanır. Ancak, OneCoin Ponzi

şemasında, jetonların değeri tamamen yeni kayıt olan kripto para madencilerinin talebinden kaynaklanmıştır (Zhang vd., 2019, s. 6).

Ponzi şemalarının klasik taktikleri, OneCoin Ponzi şemasında belirgin bir şekilde kullanılmıştır. OneCoin, herhangi bir gerçek ekonomik değer yaratmadan, yeni üyelerin ödemeleri ile eski üyelere gelir olarak aktarımda bulunmuştur (Zhang vd., 2019, s. 6). Diğer adıyla kripto kraliçe olarak bilinen iş kadını Dr. Ruja Ignatova, 2014 yılında kripto para üzerinden yapılan Bulgaristan merkezli bu dolandırıcılığın en önemli failidir. OneCoin, abartılı prodüksiyonlar yaparak saldırgan çok katlı pazarlama taktikleri kullanmıştır. Ignatova ve diğer yöneticiler karizmatik yönlerini kullanarak yatırımcıları ikna etmişlerdir. şemaya Pakistan, Brezilya, Hong Kong, Norveç, Kanada, Yemen ve Filistin gibi dünyanın çok farklı yerlerinden yatırımlar yapılmıştır. İş kadını Dr. Ruja Ignatova, Wembley Arena'da Haziran 2016 tarihinde gösterişli kıyafetleriyle potansiyel yatırımcılara seslenmiş ve OneCoin'in Bitcoin'in sonunu getirecek bir kripto para birimi olduğunu iddia etmiştir. OneCoin Ponzi şeması büyümeye devam ettiği süreçte, Ruja çok gösterişli hayatı ile göz boyamaya devam etmiştir. Değeri milyonlarca dolar olan evler satın almış ve lüks yatılarda partiler vermiştir. Dr. Ruja'nın Oxford Üniversitesi'nde eğitim almış olması, McKinsey Danışmanlık şirketi gibi saygın bir yerde görev almış olması ve Ekonomist dergisinin ev sahipliğini üstlendiği bir konferansta konuşma yapmış olması yatırımcılar açısından etkileyici bulunmuştur. Böylece, Ruja'nın özgeçmişi başlangıç aşamasında güven tesis etmesinde büyük kolaylık sağlamıştır. Yatırımcıların bu özgemişten etkilenerek OneCoin'e para yatırdıkları ve çevrelerini de bu projeye para yatırmaya ikna ettikleri ifade edilmiştir. Çok katlı pazarlama planını ve kripto para yapısını bilen kişiler, OneCoin'in sahte olduğuna dair etrafındaki yatırımcıları uyarmalarına karşın dikkate alınmamışlardır. OneCoin'in sahte bir kripto para olduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte, mahkeme kayıtlarına göre Dr. Ruja 25 Ekim 2017 tarihinde ortadan kaybolmuştur (BBC News, 2019; Madeira, 2020).

PlusToken

PlusToken ismi ilk kez 2 Temmuz 2018'de inde bir sohbet platformu olan WeChat'te geçmiştir. Organizasyonun reklamları sosyal ağlarda yaygın olarak yapılmıştır. Organizasyon temsilcileri PlusToken projesini tanıtmak ve yeni yatırımcılar çekmek amacıyla toplantılar düzenlemişlerdir. PlusToken Güney Kore, Japonya ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin yanı sıra Kanada, Almanya, Ukrayna ve Rusya'yı da kapsayacak şekilde dünyanın birçok ülkesinde tanıtılmıştır. Yatırımcılar PlusToken üzerinden Çin Yen'ini anında Bitcoin, Ethereum, Litecoin, EOS, Dogecoin ve diğer altcoinlere dönüştürebilmiştir. Daha sonra bu paralar da yatırımcılar için PLUS paralara dönüştürülmüştür. İlk yatırımcılar ve ardından izleyen yeni yatırımcılar için ödemeler sadece bu PLUS jetonuyla yapılmıştır. Projenin, kripto para birimleri hakkında hiçbir şey bilmeyen, ancak potansiyel finansal ödülleri merak eden insanlara yönelik olduğu belirtilmiştir (Harrison, 2019). Chainalysis (2020)'in aktardığı üzere Çin kripto para piyasasında tanınmış bir uzman olan Dovey Wan, Bitcoin Magazine ile yaptığı röportajda PlusToken yatırımcılarının çoğunun kripto para birimi konusunda fazla deneyimi olmayan, sıradan insanlar olduğunu vurgulamıştır.

PlusToken, tüm Ponzi şemalarında olduğu gibi agresif bir pazarlama stratejisi uygulamıştır. PlusToken, meşru teknoloji şirketlerinin kullandığı pazarlama stratejisiyle hareket etmiş ve kripto para

yatırımına yeni başlayanların dikkatini çekmeyi başarmıştır. PlusToken bu süreçte klasik bir Ponzi şeması taktiği olarak gerçekte mümkün olmayacak kadar yüksek kazançlı yatırım fırsatı sunmuştur. Organizasyonun sahipleri, getirilerin takas kârı, madencilik geliri ve yeni yatırımcı yönlendirmekle sağlanacağını belirtmişlerdir (Chainalysis, 2020, s. 19-20). PlusToken'ın güçlü bir yönlendirme ağına sahip olduğu ve arkadaşları ile ailesini şemaya yönlendiren herhangi bir üyeye büyük kazançlar sağladığı belirtilmiştir. Yatırımcılar, ne kadar yatırım yaptıklarına ve kaç kişiye tavsiyede bulunabileceklerine göre kademelere ayrılmıştır. Şemaya kazandırılan kişi sayısına göre katlamalı gelir vaat edilmiştir. Üyeler, yüksek gelir elde edebilmek için yakın çevrelerini ve ailelerini PLUS paraya dönüşecek şekilde kripto para birimlerine yüklü miktarda yatırım yapmak üzere yönlendirmişlerdir. Bir Ponzi girişimcilik taktiği olarak yeni yatırımcıların paralarıyla eski yatırımcılara yüksek ödemeler yapılmıştır. Böylece, yatırımcıların gözünde sürdürülebilir bir iş modeli varmış gibi yansıtılmıştır (Gu, 2020). PlusToken, güven inşa etmek için bir Ponzi taktiği olarak kullanıcıların organizasyonun çalışanlarını görmelerine izin vermiştir. Bu şekilde meşru ve gelecek vaat eden bir başlangıç yatırım alanı olma imajını yansıtılmıştır. Bu taktiğin, PlusToken organizasyonunun faaliyetlerine son verilmeden önce dolandırıcılık söylentileri ortaya çıkmasına karşın, organizasyonun meşruiyet havasını korumasında özellikle etkili olduğu belirtilmiştir (Chainalysis, 2020, s. 19-20).

PlusToken, Huobi ve Bithumb gibi bilinen borsalarda işlem görmüştür. Ancak, hepsi finansal şemanın kontrolünde olan adreslerde saklanan 200.000 BTC, 789.000 ETH ve 26.000.000 EOS kazandırmıştır. Haziran 2019'da Güney Büyük Okyanus'ta bir ada ülkesi olan Vanuatu'nun yetkilileri, Çin'in talebi üzerine bir grup PlusToken finansal piramit organizatörünü tutuklamıştır. PlusToken girişimi, Asya genelinde yaklaşık olarak 3 milyar dolarlık bir zarara neden olmuştur (Harper, 2019).

BitConnect

BitConnect, 2016 yılı sonlarında bir dijital jeton ihracı olarak BCC ile kripto para piyasasına girmiştir. BitConnect en parlak döneminde 2,6 milyar doları aşan bir piyasa değerine sahip olmuştur. BitConnect, agresif bir pazarlama stratejisi uygulamış, yatırımcılara ayda yüzde 40'a varan getiri garantisi etmiştir. İlk yatırılan para miktarına dayalı bir şekilde oluşturulmuş çok katlı pazarlama sistemine sahip, büyük kazançlar elde edilmesini mümkün kılan bir organizasyon geliştirilmiştir. Bu uygulamanın klasik bir Ponzi şeması taktiği olduğu ileri sürülerek, BitConnect yatırım platformlarında çok kez bir Ponzi şeması olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, BitConnect'in 1.000 dolarlık yatırımın üç yıl içinde 50 milyon dolara ulaşabileceği şeklindeki vaadi karşısında birçok kişi bu iş modelini sürdürülemez bulmuştur. BitConnect'in bir Ponzi türü yatırım olabileceğine ilişkin iddiaları ilk dile getiren kişilerden biri Ethereum'un kurucusu Vitalik Buterin olmuştur. Söz konusu uyarılara rağmen, BitConnect yatırımcı nezdinde artan şekilde ilgi görmeye devam etmiştir. Faaliyetlerin gizlenmesi sürdürülemez bir duruma geldiğinde, organizasyon borç verme ve takas platformunu kapatmak zorunda kalmış ve bu olumsuz sonucu kötü basına bağlamıştır. Ayrıca, yasal sorunların ve sürekli dağıtık hizmet engelleme saldırılarının [DDoS] da faaliyetleri sona erdirme kararında rol oynadığını öne sürmüştür. Organizasyon borç verme hizmetini tamamen kapatmış, fakat bundan sonra cüzdandan hizmeti, haber ve eğitim amaçlı çalışacakları şeklinde duyurularda bulunmuştur. Bu duyuruların hemen

ardından para birimi (BCC) ok hızlı bir şekilde %96 değer kaybederek 30 doların altına dūřmuřtur (Mix, 2018).

BitConnect, kripto dolandırıcılarının Ponzi taktiklerini nasıl kullanabileceğini gōsteren iyi örneklerden biridir. BitConnect operatōrleri hakkında yok denecek kadar az bilgi bulunmuştur. Bazı Bitcoin topluluğu üyeleri, organizasyona ve yōneticisine kayıtlarda gōrōnen ofis adresinden ulaşmaya çalışmış, ancak verilen adreste bir řey bulamamışlardır. Borç verme platformu tam bir kara kutu gibi işlemiş ve kimlere dōn verdiği konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. BitConnect kārlı bir işletmenin sahip olması gereken bir iř modeline sahip olmak yerine, karmaşık bir gelir modeli kullanmıştır. BitConnect'in getiri garantisi hususunda hiçbir dayanağı olmamasıyla birlikte, uzatılmış bir sermaye tutma sūreci sōz konusu olmuştur. Bunun anlamı, BitConnect'in operasyonlarının desteklenmesi için kripto paraların cūzdanlarda bir sūre harcanmadan ve transfer edilmeden tutulmuş olmasıdır. Bu taktikle sistemin uzun sūre işlemesi sağlanmış ve yatırımcıların çıkış yaparak BitConnect'i likidite sıkıntısına dūřürmesi engellenmiştir (Lielacher, 2017).

MMM

Rus asıllı bir yatırım organizasyonu (gerçekte bir Ponzi řeması) olan MMM, Sergey Mavrodi tarafından 1990'da kurulmuř ve bir yatırım fonu olarak faaliyet yūrtmūřtur. MMM yıllık %3.000'e kadar getiri vaadinde bulunarak dūnya çapında milyonlarca insanı dolandırmıřtır. MMM, Afrika'da ve Asya'da kısmen dūřuk gelire, regūlasyonların yetersiz oluřuna, kanunların uygulanmayıřına ve bankalar gibi finansal kurumlara eriřimin sınırlı oluřuna baęlı olarak çok popūler olmuřtur (Boshmaf vd., 2019, s. 1-7).

Rus yetkililer, MMM'nin yasal olmayan bir řekilde pay ihraç etmesinden dolayı 1994 yılında faaliyetlerini durdurmuřtur. Bununla birlikte, řema internetin gūcūnū kullanarak, internet ve sosyal aęlar üzerinden faaliyet alanını oldukça geniřletmiřtir. MMM, 2011 yılında "Finansal Yardım Aęı MMM Global" olarak beř kıtada, 80 ūlkede faaliyete geçmiřtir. MMM gōrōnūrde, bireylerin birbirlerine yardım edeceęi ortak bir fon oluřturmayı amaçlamıřtır. Yatırımcılar fondan gelecekte parasal destek saęlayabileceęi vaadi ile Bitcoin de dahil olmak ūzere para gōndermeye teřvik edilmiřlerdir. Web sitesinden, Facebook sayfalarından ve Twitter üzerinden yatırımcılara çok yūsek getiriler saęlanacaęı sōzū verilmiřtir (ITU, 2019, s. 6-13).

Ponzi girişimciler kazançlarını sahte faaliyet alanları üzerinden artırmanın bir yolu olarak yatırımcıların yardımseverlik duygularını ve hassasiyetlerini çekinmeden kullanırlar. MMM de benzer bir taktik uygulamış ve dūnyada finansal sistemin adil olmadığını anlatarak yatırımcıları bir yardımlaşma hareketi olarak MMM'ye yatırım yapmaya ikna etmiştir. Ayrıca, MMM klasik bir Ponzi taktiği olarak iletişim kanallarını başarılı şekilde kullanmış ve ilk yatırımcılara planlı olarak sağlanan yūsek kazançları kamuoyuna duyurmuşlardır. MMM'ye ilk ūye olanların Bitcoin aracılığıyla yaptığı yatırımların 1 ay gibi kısa sūrede %20-100 değerlenmiş olduğu şeklinde tanıtım yapmışlardır. Bu amaçla ūyelerin sosyal medya ve videolar üzerinden MMM'yi övmeleri istenmiştir. Sistem bu şekilde genişlemiş ve sonraki yatırımcılardan alınan paralar öncekilere ödenerek, sistemin devamı uzun bir sūre sağlanmıştır. MMM'nin faaliyet kapsamında Tūrkiye de yer almıştır (Kobař, 2016).

MMM, 2016 yılında beklenmedik bir şekilde faaliyetlerini durdurduğunda yatırımcıların toplam 570 milyon dolarlık yatırımları buharlaşmıştır. MMM ile ilgili ilginç bir gelişme ise yatırımcılar arasında üniversite harçlarını MMM'ye yatıran 4.000 Osun State Üniversite öğrencisinin de bulunmasıdır. MMM faaliyetlerini durdurduğunda öğrenciler toplam 6,5 milyon dolarlık üniversite harçlarını ödeyemez duruma düşmüş ve üniversiteden kayıtlarının silinmesi durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Birtakım devlet kurumları araya girmiş, üniversite yönetimiyle büyük müzakereler sonucu ortak bir çözüm bulunabilmiştir. Öğrencilerin çalışmadan hızlı bir şekilde para kazanma arzusu içinde olmaları ve açgözlü tavır takınmaları, teknolojik imkanlar aracılığı ile kolaylıkla manipüle edilmelelerine yol açmıştır (Fatunde, 2017).

2.2. P2P Kredi Ponzi Girişimleri

P2P kredi, konvansiyonel finansal aracılık söz konusu olmadan, dijital platformlar aracılığıyla girişimcilere doğrudan kredi verme uygulamasıdır (Ge, Juan Feng ve Pengzhu, 2017, s. 402). Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan P2P kredi endüstrisi, küçük işletmelere finansman sorunlarını çözmeye büyük kolaylık sağlamaktadır (Zhao, Ge, Liu, Wang, Chen ve Zhang, 2017, s. 3). Bununla birlikte, P2P kredi piyasasında bilgi asimetrisi, fon kullananların puanlarının belirlenmesi, ahlaki tehlike, yatırım kararları, P2P kredi platformunun fizibilitesi ve düzenlemeler gibi konularda bazı sorunlar ve yetersizler söz konusudur (Suryono, Purwandari ve Budi, 2019, s. 211). Bilgi asimetrisi sorunu, P2P kredi piyasasında, ahlaki tehlikeye veya ters seçime neden olabilecek ve nihayetinde platformların uygulanabilirliğini ve başarısını etkileyebilecek temel bir sorundur (Cummins, Lynn, Mac an Bhaird ve Rosati, 2019, s. 15-16). P2P kredinin yatırımcılar açısından taşıdığı risk, P2P kredilerin güvencesiz ve teminatsız olmalarına bağlı olarak diğer yatırım şekillerine göre çok daha yüksek olabilir. P2P kredi sürecinde, girişimcilerin fonları başarısızca kullanma olasılığı vardır. Aynı zamanda girişimcilerin platformların itibarına ilişkin güven sarsıcı yaklaşımlar içinde bulunma ihtimalleri bulunmaktadır. Bu durum, bilgi asimetrisine bağlı olarak, yatırımcılar açısından hem fon kullanıcı tarafın kredi değerliliğini hem de P2P kredi platformlarının itibar sermayelerini değerlendirmelerini zorlaştırır. Tüm bu ihtimaller P2P kredi piyasasını finansal piyasalar içinde en riskli olanlardan biri hâline getirir (Ran, Tan, Phan ve Keppo, 2019, s. 2-3).

Çin, P2P kredi endüstrisi ile ilgili risklerin anlaşılmasında bir taraftan düzenleyici ve gözetleyici otoriteler, diğer taraftan yatırımcılar ve fon kullanan girişimciler için bir laboratuvar işlevselliği sağlayabilir (Liu, 2019). Çin'de P2P kredi piyasası, FinTek endüstrisinin ana biçimi olarak, son birkaç yılda hızlı bir büyüme döneminden geçmiştir. Ülke çapında çevrimiçi kredi platformları hızla çoğalarak dünyanın en büyüğü hâline gelmiştir. Bu gelişme, internet kullanımının yaygınlaşması, büyük fon arzı ve karşılanmamış finansal ihtiyaçların eşzamanlı olarak ortaya çıkmasının bir sonucudur (Huang, 2018, s. 63). Çin'de reel faizlerin negatif seviyelere yakın seyretmesi ve söz konusu faiz koşullarında P2P kredi platformlarının ortalama %9'luk faiz vermesi oldukça rekabetçi bulunmuştur (Chen ve Tsai, 2017, s. 16). Bu koşullar, Çin'de P2P kredi endüstrisinin hızla yayılımını sağlamıştır. Bununla birlikte, Çin'de birçok P2P kredi Ponzi krizi yaşanmış ve bu durum çok sayıda platformun çökmesi ile sonuçlanmıştır (Liu, 2019). P2P kredi platformları her ne kadar konvansiyonel finansal kurumları tamamlayıcı faaliyetlere sahip görünüyor ise de konvansiyonel finansal kurumların bağlı

olduğu regülasyonlara tabi değillerdir. Bu durum Çin'de finansal istikrarı ve toplumsal huzuru tehdit edici bir gelişme olarak belirgin hle gelmiştir (Chen ve Tsai, 2017, s. 16).

Çin'de niversite öğrencileri bankalardan kredi kullanırken çok fazla kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. P2P kredi piyasası organizatörleri için öğrencilerin karşılaştığı bu kısıtlamalar büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, genç kadınlar tarafından çekilen çıplak öz çekimlerin, P2P kredi sistemlerinde teminat biçimi olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu durum aynı zamanda literatüre “ıplak kredi” (Naked Loan) vakası olarak girmiştir (Liu ve Keane, 2020, s. 1). Ülkenin dört bir yanındaki yüzlerce bayan niversite ğrencisi, bir P2P kredi platformu olan Jiedaibao aracılığıyla kötü şöhretli çıplak kredinin kurbanı olmuştur. Kredi geri ödeme süresi için verilen zaman dolduğunda, niversite öğrencileri daha önce varılan kredi sözleşmesinin bir parçası olarak çıplak fotoğraflarının ve videolarının evrimii yayınlanması ile tehdit edilmiştir. Bu öğrencilerden bir kısmı ise etik olmayan tekliflerle karşılaşmışlardır. Üstelik bu duruma yalnızca finansal olarak gkl çeken ailelerden gelen öğrenciler değil, lüks ihtiyaçlarını karşılamak için borç alan öğrencilerin de maruz kaldığı görülmüştür (Yiming, 2016).

Çin, P2P kredi konusunda önde gelen ülkelerden biridir. Bununla birlikte, Çin'deki platform sayısı, yüksek faiz elde etme peşinde olan milyonlarca yatırımcının paralarını buharlaştıran P2P kredi dalgasından sonra dramatik bir şekilde azalmıştır (Lee, 2020). Öyle ki sektörün zirve yaptığı yıl olan 2015 yılında 6.000 olan P2P firma sayısı 2019 yılının sonunda 343'e düşmüştür. Bazı eyaletlerde P2P kredi platformlarının tamamı otoriteler tarafından kapatılmıştır (Fulco, 2020). Ancak, bireyler ve kk işletmelerin kredi talebi azalmamıştır (Lee, 2020). P2P kredi sektörünü dönüştürmeye yardımcı olacak şekilde tebliğ yayınlanması ve getirilen katı kurallar P2P kredi platformlarının anlayışlarında pek etkili olamamıştır. Shanxi eyalet yetkilileri, 2020 Ocak ayına gelindiğinde 26 P2P kredi platformunun daha faaliyetlerini durdurmak durumunda kalmıştır (Fulco, 2020). Çin rneği üzerinden, P2P kredi platformlarına ihtiyaç olduğu ve bu platformların finansal erişimi oldukça kolaylaştırdığı görülmektedir. Bununla birlikte, yaşanan olumsuz gelişmeler, P2 kredi platformlarının hem yatırımcıların hem de fon kullanıcıların farkındalıklı hareket etmeleri gereken bir alan olduğunu göstermektedir.

2.2.1. P2P Kredi Piyasasında Ponzi Girişim rnekleri

Çin dünyanın en büyük P2P kredi piyasasına sahiptir. Çin'de yaşanan finansal erişim zorluğu ve piyasa faizlerinin negatife yakın olması, yatırımcılar ve girişimciler açısından P2P krediyi önemli bir finansman yöntemi haline getirmiştir. Bununla birlikte, P2P kredinin bilgi asimetrisinden kaynaklanan “yıkıcı” doğası, yatırımcılar ve girişimciler açısından büyük kayıplara neden olmuştur (Ran vd., 2019, s. 2). Bu bağlamda, P2P kredi piyasasının yıkıcı yönüne karşı farkındalık oluşturulması ve platformların taşıdığı risklerin anlaşılabilirliğına katkı sağlanması açısından aşağıda büyük mağduriyetlere neden olan Ponzi girişim örneklerine yer verilmiştir.

Ezubao

Ezubao, faaliyete başladığı 2014 yılı itibariyle yönetimin çok yüksek faizler vadettiği, sahte kredi talepleri oluşturan bir P2P kredi platformudur. İlgili otoritelerin yaptığı incelemelerde Ezuabao'nun Web sitesinde yayınlanan fon kullanıcı listesinin gerçek olmadığı görülmüştür. Platformdan kredi kullandığı iddia edilen girişimcilerden ise sadece bir tanesinin kredi kullandığı belirlenmiştir. Platformda fon kullanıcı olarak yer alan projelerin %95'inin sahte olduğu tespit edilmiştir. Ezubao'nun 900 bin yatırımcıya 7,6 milyar dolarlık bir mağduriyet yaşattığı tahmin edilmektedir (Alois, 2017; Fulco, 2020; Yiming, 2016).

Ezuabao, tipik bir Ponzi şemasında olduğu gibi yeni yatırımcıların parası ile eski yatırımcılara ödeme yapmıştır. Ezubao yetkilileri Ponzi şemalarında olduğu gibi yüksek maaşlarla çok lüks ve savurgan bir yaşam gözler önüne sermişlerdir. Ezubao, Çin Merkez Televizyonuna, hızlı trenlere ve ticari uçaklara reklamlar vermiştir. Ezubao, sahte sertifikalar alarak 2014 yılında kendisini “Çin İnternetinin Güvenilir Model Şirketi” olarak göstermiştir. Ezubao'nun ana şirketi Yucheng, 11. Uluslararası Kurumsal Sosyal Sorumluluk Zirvesi adlı bir etkinlikte Samsung, Porsche ve Amway gibi büyük markalar ile birlikte “2015'in En Sorumlu Şirketlerinden” biri olarak onurlandırılmıştır. Ezubao yapmış olduğu reklamları ve almış olduğu “sorumlu” organizasyon ödülleri şemanın iletişim aracı olarak başarıyla kullanmıştır. Bu şekilde, Çin kamuoyuna yasal oldukları ve arkalarında devlet desteği olduğu şeklinde çok etkili bir intiba bırakarak güven tesis etmiştir (Makinen, 2016).

Ezubao'nun 2015 yılında otoriteler tarafından Ponzi şeması olduğu tespit edilmiş ve 2016 yılında faaliyetleri sonlandırılmıştır (Fulco, 2020). Ezubao'daki yetkililerden bazıları, Ezubao'nun tipik bir Ponzi şeması olduğunu itiraf etmişlerdir. Ezubao'nun 26 yöneticisi 3 yıl ile ömür boyu arasında değişen hapis cezaları almıştır (Alois, 2017).

Shanlin Finance

Shanlin Finance, Çin'de 2013 yılının sonlarında varlık yönetim şirketi olarak kurulmuştur. Ülke çapında 1.000'den fazla ofisi bulunan şirket %5,4 ile %15 arasında değişen getiri vaadinde bulunmuştur. Shanlin Finance, internet finansmanındaki ve P2P kredilendirmedeki hareketlilikten fayda sağlamak için 2014 yılında çevrimiçi kanalları kullanarak P2P kredi platformu hâline dönüşmüştür. Şirket, bir sosyal medya paylaşımında 500.000'den fazla kayıtlı kullanıcı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Shanlin Finance'in eski yatırımcılara ödemeleri yeni yatırımcıların parası ile yaptığı ve bir Ponzi şeması olduğu belirlenmiştir. Shanlin Finance, yatırımcılardan 9 milyar dolar toplamıştır. Şirketin sahibi Zhou Boyun, faaliyete başladığı 2013 yılından beri yasal olmayan faaliyetler yürüttüğünü itiraf etmiş ve kendisinin de aralarında bulunduğu sekiz temsilci tutuklanmıştır (Alois, 2018; Tang, 2018).

Wealthroll

Şangay merkezli varlık yönetimi şirketi olan “Wealthroll Asset Management Co.,” Xu Qin tarafından 2011 yılında kurulmuştur. Qin, Wealthroll'u 2011 yılında ilk kurduğunda yakın çevresinden

topladığı paralarla işe başlamıştır. Ardından, ilk yatırımcılara aylık %2 getiri vadederek yatırımcı-ları etkilemeye çalışmıştır. Qin, Shanghai’de platformun imajını desteklemek için yüksek binalarda ofis katları kiralamış, pahalı evler ve lüks arabalar (bunlara yaklaşık 4 milyon dolarlık Bugatti de dahil) satın almıştır. Qin, yatırımcılardan gelen paraları aktarmak için 220’den fazla girişim kurmuştur. Bu girişimlerden sadece bir tanesi tescilli çalışırken, diğerlerinin sahte girişimler olduğu belirlenmiştir. Elde edilen gelirler bir bankaya değil, Wealthroll’un kendi varlık havuzuna gitmiştir. Platform 25 bin yatırımcıdan 6,1 milyar dolar toplamıştır. Weathroll Asset Management isimli P2P kredi platformunun faaliyetleri Nisan 2016 yılında kamu otoritesi tarafından durdurulmuştur. Qin ile birlikte diğer 34 yönetici tutuklanmıştır. Platformun sahibi Qin, tutuklanmadan önce basına yaptığı açıklamada faaliyetlerinin başından itibaren Ponzi şeması olduğunu itiraf etmiştir (Jiefang Daily’den aktaran Bloomberg News, 2016).

Esudai

“Hızlı kredi” anlamına gelen Esudai, 2010 yılında kurulmuş, Çin’in eski P2P kredi platformlarından biridir. şirketin ömrü boyunca, 1 milyar doları aşan bir toplam işlem hacmi gerçekleştirdiği iddia edilmektedir (Custer, 2016). Esudai 330 bin yatırımcıdan 1,07 milyar doların üzerinde para toplamıştır. 2016 yılında Çin hkmeti tarafından yasadışı olarak mevduat toplamakla suçlanmış ve faaliyetleri durdurulmuştur. İlgili mali resmi yetkililer, incelemeler için Esudai’nin ofislerini ziyaret ettiğinde, şirket bu ziyareti web sitesinde ifşa etmiştir. şirket soruştırmada yetkililerle iş birliği yaptığını ve altı yıldır yasal ve şeffaf bir şekilde faaliyet gösterdiğini bu ifşaya eklemiştir. Ancak, hkmet aynı yıl Esudai’nin faaliyetlerini durdurmuştur. Esudai yerel polis tarafından fonları kötüye kullanmak, web sitelerinde sahte borçlanma talepleri oluştırmak için sıradan kullanıcılar gibi davranmak ve yasadışı olarak mevduat toplamakla suçlanmıştır (Reuters, 2016).

Sonuç

FinTek gelişmeleri, finansal aracılık hizmetlerinde bir taraftan girişimciler için finansal erişim kolaylığı sağlarken, diğer taraftan yatırımcılar için yeni finansal ürünler/hizmetler/fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, dijital teknolojilerin finansal aracılık hizmetlerinde yaygınlaşması, finansal piyasalarda merkeziyetsiz bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Dijitalleşme, piyasalarda asimetrik bilgi problemini daha belirgin hle getirerek yatırımcılar açısından belirsizlikleri artırmaktadır. Bu durum beraberinde dolandırıcı organizasyonların, özellikle de Ponzi girişimcilerin dijital platformlara yoğun bir şekilde ilgi göstermelerine yol açmaktadır.

Bu alışmada, Ponzi girişimcilik faaliyetleri yıkıcı girişimciliğin bir türü olarak ele alınmaktadır. Ponzi girişimciler bu bağlamda dijital platformlarda girişimciliğin karanlık yüzünü temsil ederler. Finansal hizmetlerin dijitalleşmesi, Ponzi girişimcilerin faaliyetlerini ilgili kamu otoritesine karşı gizleyecek bir ortam oluştırmaktadır. İlave olarak, FinTek gelişmelerine ilişkin yetersiz yatırımcı farkındalığı Ponzi girişimcilerin faaliyetlerini yürütmelerini kolaylaştırmaktadır. Chen vd. (2018) ve Bartoletti vd. (2019)’ne göre Yüksek Getirili Yatırım Programları olarak da bilinen Ponzi girişimler,

günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle dijital Ponzi girişimlerinin karakteristik bir formu haline gelmektedir.

Ponzi girişimciler, çalışmanın birinci bölümünde Ponzi şemaları üzerinden detaylı olarak yer verilen Ponzi girişimcilik taktiklerini kullanmaktadırlar. New Yorklu finansçı Bernard L. Madoff, Amerika'da Samuel Israel, Amerika'nın Georgia eyaletinde Al Parish, 1990'lı yılların bilinen müzik yapımcısı Lou Pearlman, Florida'da Rothstein Rosenfeld Adler Law hukuk firmasının başkanı ve ortağı Avukat Scott Rothstein, Romanya'da Caritas'ın kurucusu Ioan Stoica, Kanada'da papaz Marlon Gary Hibbert, Florida'da Papaz Gerald Payne, Amerika'da Dix Hills isimli futbol kulübünün başkanı Robert Rocco, Kaliforniya'da eski bir tenis takımının sahibi Deepal Wannakuwatte, Amerika'lı eski finansçı Allen Stanford ve Türkiye'de Çitlik Bank'ın sahibi Mehmet Aydın klasik Ponzi taktiklerini ustalıkla kullanmış Ponzi girişimcilerdir. Bu girişimciler, genel olarak, mesleklerinde başarılı olmuş, sosyal çevrelerinde kendilerini sevdirmiş, güvenilirlik sağlamayı başarmış ve yüksek ikna gücüne sahip kişiliklerdir.

Ponzi girişimciler, günümüzde, klasik Ponzi girişimcilik taktiklerini dijital platformlara taşıyarak "dijital Ponzi girişimciler" olarak karşımıza çıkmaktadır. Ponzi girişimciler, özellikle kripto para piyasaları ve kitle fonlama platformlarına odaklanmaktadır. Vasek ve Moore (2015)'e göre dijitalleşmenin etkisiyle Bitcoin madenciliği dolandırıcılığı, Bitcoin cüzdan dolandırıcılığı ve Ponzi girişimler şeklinde yeni dolandırıcılık türleri yaygınlaşmaktadır. Moore vd. (2012), dijital para birimlerinin Ponzi girişimlerin önemli bir faaliyet alanı haline gelmekte olduğuna işaret etmişlerdir. Bartoletti vd. (2019), kripto para piyasalarında yatırıma ilişkin vaatlerin çok cezbedici görünmesinin olası bir Ponzi girişim ile ilişkili olabileceğine dikkat çekmektedir. Söz konusu klasik Ponzi taktiklerini ustalıkla kullanarak kripto para piyasalarına yönelik Ponzi girişimlerden OneCoin 4-15 milyar dolar (BBC News, 2019), PlusToken 3 milyar dolar (Harper, 2019), BitConnect 2,6 milyar dolar (Mix, 2018) ve MMM 0,570 milyar dolar (Fatunde, 2017) tutarında yatırımcı mağduriyeti oluşturan en bilinen örneklerdendir. Benzer şekilde, klasik Ponzi taktikleri kullanarak P2P kredi piyasalarına yönelik Ponzi girişimlerden Ezubao 7,6 milyar dolar (Alois, 2017), Shanlin Finance 9 milyar dolar (Alois, 2018), Wealthroll 6,1 milyar dolar (Jiefang Daily'den aktaran Bloomberg News, 2016) ve Esudai 1,07 milyar dolarlık (Reuters, 2016) yatırımcı mağduriyetine sebep olmuşlardır. Yaşanan dolandırıcılık örnekleri sistemin regülasyon ve denetim yetersizliğine, dijital teknolojiler konusundaki bilgi eksikliğine ve yatırımcıların bu dijital platformların tehlikeleri konusunda farkındalık kazanma ihtiyacına işaret etmektedir.

FinTek şirket yatırımları global ölçekte 2018 yılında 145,9 milyar dolar, 2019 yılında 168 milyar dolar ve 2020 yılında 105,3 milyar dolara ulaşmıştır (Statista, 2021). Kripto para piyasalarındaki toplam işlem hacmi ise 2,1 trilyon doları aşmıştır (Coinmarketcap, 2021). Bu gelişmeler hem artan bir paydaş ilgisini hem de finansal hizmetler ekonomisinde artık geri dönüşü olmayan bir evrenin başlamış olduğunu göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda, sistemik yetersizlikleri de beraberinde getiren yeni finansal mimariye karşı yatırımcılar açısından yeni bir bilinçlenme ihtiyacına işaret etmektedir. Albrecht vd. (2017)'ne göre yatırımcıların herhangi bir yatırım yapmadan önce dolandırıcılık ihtimaline karşı ihtiyatlı davranmasının regülasyonlar kadar önleyici etkisi bulunmaktadır. Bu

erevede, Frankel (2012), yatırımcıların dijital platformlara ilişkin tehlike işaretlerini iyi kavramalarının yatırımcıların mağduriyetini azaltabileceğini dūřunmaktadır.

Bu alışmada Ponzi girişimciler tarafından kullanılmış klasik Ponzi taktiklerinin dijital Ponzi girişimciler tarafından kullanıldığı ve platformlar değişse de taktiklerin benzer olduğu belirgin bir biçimde ortaya konulmaktadır. Bu eksende, çalışmada, dijital Ponzi girişimcilige karşı yatırımcı farkındalığı oluşmasına ve yaşanabilecek mağduriyetlerin nlenmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, yatırımcıların Ponzi faaliyetlere karşı bir erken uyarı mekanizması işlevselliğinde kullanabilecekleri önemli tehlike işaretlerine dikkat çekilmektedir. Bu tehlike işaretleri řu şekilde özetlenebilir:

- Yatırım yapılan organizasyonun fiili faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunması ve ilgili prosedürlerin yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edilmesi gerekir. Organizasyonun regülasyonların yetersiz kaldığı kripto para piyasalarında veya kitle fonlaması piyasaları gibi dijital ortamlarda olması ilave dikkat gerektirmektedir.
- Kripto para piyasalarının manipülasyona elverişli bir ortam olması ve Ponzi taktiklerinin usalıkla uygulanabileceği alanlar olmasına bağlı olarak, uzman olmayan kişilerin ve yakın çevrenin verdiği önerilere karşı dikkatli olmak gerekmektedir.
- Kripto para ya da ICO yatırımı yapılması durumunda projenin incelenmesi, proje takımının güvenilirlikleri konusunda bilgilenilmesi, projenin teknolojik altyapısının ve yol haritasının iyi değerlendirilmesi dolandırıcılara ya da sahte projelere karşı alınabilecek önlemlerdendir. Günüümüzde projesi olmayan altcoin sayılarındaki artış göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha önemli bir hle gelmektedir.
- Dijital platformlarda yatırım yapılan kripto para borsa sahiplerinin ya da proje yöneticilerinin çok lüks yaşam sürmeleri, yatırımcılara çok yüksek getiri ve ödül vaatlerinde bulunmaları çok önemli uyarıcı sinyaller olarak alınmalıdır.
- Proje tanıtımı için göz kamaştırıcı reklam ve tanıtım organizasyonları yapılması, tanıtım faaliyetlerinde ünlü yüzlerin kullanılması şüph uyardırması gereken uyarıcı sinyallerdendir.
- Özellikle yeni kurulmuş ve küçük ölçekli kripto para borsaları ile kitle fonlaması platformlarının daha temkinli olunması gereken yatırım organizasyonları oldukları dikkate alınmalıdır.

Yatırımcılar, Ponzi şemalarının taktiklerine ilişkin bilgilenme sayesinde Ponzi girişimcilerin yüksek ikna edici ve aldatıcı güçlerini keşfedebilirler. Bunun yanında yatırımcılar, bu girişimcilerin gerçekçi ve dürüst gibi görünen davranışlarına ilişkin ince sinyalleri ayırt edebilir ve yerine getirilemeyecek derecede çekici vaatlere karşı kendi direnme güçlerini tanımalarını sağlayacak bir öz farkındalık geliştirebilirler (Frankel, 2012, s. 14). Bu z farkındalık, Frankel (2012)'e göre, Ponzi girişimcilerin yıkıcı faaliyetlerine karşı yatırımcı bağlamında çok önemli bir koruma kalkanı oluşturabilir. Bu alışma, bu ihtiyacı karşılayacak çok kapsamlı bir ereve ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, izleyen süreçte yapılacak çalışmalarda, *dijital finansal okuryazarlık* üzerine odaklanması Ponzi şemalarına

karşı yatırımcı farkındalığının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, Türkçe literatürde ihmal edilen Ponzi şemalarının sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik etkileri, Ponzi girişimciliğin ekonomi üzerindeki sistemik etkisi ve dijitalleşme çerçevesinde Ponzi girişimciliğe ilişkin yasal çerçe ve gibi konulara odaklanılabilir.

KAYNAKÇA

- ADMIN, Law (2004, July 16). An Inland Empire Man Has. Erişim adresi: <https://www.lawfuel.com/blog/riverside-ca-july-16-2004-lawfuel-an-inland-empire-man-has/> (Erişim Tarihi: 01.12.2020).
- ALBRECHT, Chad, MORALES, Victor, BALDWIN, Jack Kristian and SCOTT, Steven Deron (2017). Ezu-
bao: A Chinese Ponzi Scheme with A Twist. *Journal of Financial Crime*, 24(2), 256-259. <https://doi.org/10.1108/JFC-04-2016-0026>
- ALOIS, JD (2017, September 16). Lock 'Em Up: Ezubao Fraudsters Sent To Prison For Largest P2P Lending Scam Ever. *CrowdFund Insider*. Erişim adresi: www.crowdfundinsider.com (Erişim Tarihi: 15.11.2020).
- ALOIS, JD (2018, April 30). Madoff Like: Shanlin Finance Cons \$9 Billion in Ponzi Scam in China. Erişim adresi: www.crowdfundinsider.com (Erişim Tarihi: 15.11.2020).
- AMOA, Benjamin (2018). Mr Ponzi with Fraud Scheme Is Knocking: Investors Who May Open. *Global Business Review*, 19(5), 1115–1128. <https://doi.org/10.1177/097.215.0918788625>.
- AMSDEN, Ryan and Schweizer, Denis (2018). *Are Blockchain Crowdsales the New 'Gold Rush'? Success Determinants of Initial Coin Offerings*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3163849> SSRN working paper no 3163849.
- ANTONY, Jürgen, KLARL, Torben and LEHMANN, Erik (2017). Productive and Harmful Entrepreneurship in A Knowledge Economy. *Small Business Economics*, Springer, 49(1), 189-202.
- BARCLAY, Kelsey (2020). The Top 6 Biggest Financial Crimes in The Last Two Decades, Savology. Erişim adresi: <https://savology.com/the-top-6-biggest-financial-crimes-in-the-last-two-decades> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- BARTOLETTI, Massimo, CARTA, Salvatore, CIMOLI, Tiziana and SAIA, Roberto (2019). Dissecting Ponzi Schemes on Ethereum: Identification, Analysis, and Impact. *ArXiv*, abs/1703.03779.
- BAUCUS, Melissa S. and MITTENESS, Cherly R. (2016). Crowdfunding: Avoiding Ponzi Entrepreneurs When Investing in New Ventures. *Business Horizons*, Elsevier, 59(1), 37-50.
- BAUMOL, William J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921.
- BAUMOL, William J. (1993). *Entrepreneurship, Management, and The Structure of Payoffs*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- BAUMOL, William J. (1996). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Business Venturing*, 11(1), 3–22.
- BENEDETTI, Hugo and KOSTOVETSKY, Leonard (2018). Digital Tulips? Returns to Investors in Initial Coin Offerings. *Journal of Corporate Finance*, 66 (101786). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3182169>
- BOLGER, Timothy (2014, December 9). Dix Hills Man Pleads Guilty to \$5M Ponzi Scheme. Long Island Press. Erişim adresi <https://www.longislandpress.com/2014/12/09/dix-hills-man-pleads-guilty-to-5m-ponzi-scheme/> (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- BOSHMAF, Yazan, ELVITIGALA, Charitha, AL JAWAHERI, Husam, WIJESEKERA, Primal and AL SABA, Mashaal (2019). Investigating MMM Ponzi Scheme on Bitcoin. *Technical Report*, December, 2019, <https://arxiv.org/abs/1910.12244v5>.

- BOUDREAUX, Christopher J., NIKOLAEV, Boris and HOLCOMBE, Randall G. (2018). Corruption and Destructive Entrepreneurship. *Small Business Economics*, Springer, 51(1), 181-202.
- BOX, Marcus, GRATZER, Karl and LIN, Xiang (2020). Destructive Entrepreneurship in The Small Business Sector: Bankruptcy Fraud in Sweden. *Small Bus Econ*, 54, 437-457. <https://doi.org/10.1007/s11187.018.0043-3>
- BRIDGE, Adrian (2015, September 21). Romania's Get-Rich-Quick Pyramid Fails. Independent. Erişim adresi: <https://www.independent.co.uk/news/world/romania-s-get-rich-quick-pyramid-fails-1437267.html> (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- BUCKHOFF, Thomas and KRAMER, Peterson Bonita K. (2011). Conducting Effective Ponzi Scheme Investigations. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 3(3), 1-24.
- BULL, Andy (2009, February 20). Warning Signs Showed Stanford Empire Was Built on 'Threats And Innendos'. The Guardian. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/sport/2009/feb/20/allen-stanford-profile1> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- BULUT, Esra (2020). Fintek Ekosistemi: Yaklaşımlar, Teknolojiler ve Uygulamalar/İş Modelleri. Hasan Selim Kırıoğlu (Ed.). *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik alışmalar içinde* (s. 125-156), Gece Kitaplığı, Ankara. ISBN:978.625.7858-05-2, 125-156.
- CARVAJAL, Ana, MONROE, Hunter, PATTILLO, Catherina and WYNTER, Brian (2009). *Ponzi Schemes in The Caribbean*, IMF Working Paper 09/95, Washington DC.
- CHEN, Hung-Yi and TSAI, Chang-Hsien (2017). Changing Regulations of Peer-to-Peer Lending in China. *Banking & Financial Services Policy Report*, 36(11), 13-25.
- CHEN, Weili, ZHENG, Zibin, CUI, Jiahui, NGAI, Edith, ZHENG, Peilin and ZHOU, Yuren (2018). *Detecting Ponzi Schemes on Ethereum: Towards Healthier Blockchain Technology*. In WWW 2018: The 2018 Web Conference. April23-27, 2018, Lyon, France, ACM, New York, NY, USA, Article 4, 1409-1418. <https://doi.org/10.1145/3178.876.3186046>.
- COLLINS, Jamie D., MCMULLEN, Jeffrey S. and REUTZEL, Chritopher R. (2016). Distributive Justice, Corruption, and Entrepreneurial Behavior. *Small Bus Econ*, 47, 981-1006. <https://doi.org/10.1007/s11187.016.9751-8>
- CORBET, Shaen and CUMMING, Douglas J. (2020). The Wild West of ICOs. Shaen Corbet, Andrew Urquhart, Larisa Yarovaya (Ed.), *Cryptocurrency and Blockchain Technology*, CPI books GmbH, Leck, Berlin, 113-130. <https://doi.org/10.1515/978.311.0660807-007>
- CUMMINS, Mark, LYNN, Theo, MAC AN BHAIRD, Ciaran and ROSATI, Pierangelo (2019). Addressing Information Asymmetries in Online Peer-to-Peer Lending. T. Lynn et al. (Ed.), *Disrupting Finance içinde* (p. 15-31), Palgrave Studies in Digital Business & Enabling Technologies. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02330-0_2
- CUSTER, C. (2016). Yet Another Chinese P2P Lending Firm Under Investigation. TechinAsia, 23 May, 2016, Erişim adresi: <https://www.techinasia.com/chinese-p2p-lending-firm-investigation>.
- DESAI, Sameeksha, ACS, Zoltan J. and WEITZEL, Utz (2013). A Model of Destructive Entrepreneurship: Insight For Conflict and Postconflict Recovery. *Journal of Conflict Resolution*, 57(1), 20-40.
- DOUHAN, Robin and HENREKSON, Magnus (2010). Entrepreneurship and Second-Best Institutions: Going Beyond Baumol's Typology. *J Evol Econ*, 20, 629-643. <https://doi.org/10.1007/s00191.010.0174-4>
- FATUNDE, Tunde (2017, March 18). Students Emerge As Prime Targets for Ponzi Fraud. University World News, Erişim adresi: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=201.703.18062151892> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).

- FEELDMAN, Kate (2018, October 20). Florida Man Who Hosted 'It's God's Money' Radio Show Set to Face Trial for Allegedly Stealing \$6M from Dozens of Listeners in Ponzi Scheme. *New York Daily News*. Erişim adresi: <https://www.nydailynews.com/news/crime/ny-news-florida-god-radio-show-Ponzi-scheme-20181220-story.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- FRANKEL, Tamar (2012). *The Ponzi Scheme Puzzle A History and Analysis of Con Artists and Victims*. ISBN: 978.019.9926619, United States of America, NY: Oxford University Press.
- FULCO, Matt (2020, January 28). The Final Meltdown: P2P in China in 2020. *SupChina*. Erişim adresi: <https://supchina.com/2020/01/28/the-final-meltdown-p2p-in-china-in-2020/> (Erişim Tarihi: 05.01.2020).
- GE, Ruyi, JUAN FENG, Bin Gu and PENGZHU, Zhang (2017). Predicting and Deterring Default with Social Media Information in Peer-to-Peer Lending. *Journal of Management Information Systems*, 34(2), 401-424, DOI: 10.1080/07421.222.2017.1334472
- GU, Michael (2020, November 27). Plus Token (PLUS) Scam – Anatomy of a Ponzi. Erişim adresi: https://boxmining.com/plus-token-Ponzi/#Tip_of_the_Iceberg (Erişim Tarihi: 01.12.2020).
- HARPER, Colin (2019, August 19). How the PlusToken Scam Absconded with Over 1 Percent of the Bitcoin Supply. *Bitcoin Magazine*.
- HARRISON, Valerie (2019 December 19). The Most Audacious Cryptocurrency Pyramid Schemes, Born2Invest. Erişim adresi: <https://born2invest.com/articles/the-most-audacious-cryptocurrency-pyramid-schemes/> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- HONAN, Edith and WILCHINS, Dan (2008, December 12). Bernard Madoff Arrested Over Alleged \$50 Billion Fraud. *Reuters*. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-madoff-arrest-idUSTRE4BA7IK20081212> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- HUANG, Robin Hui (2018). Online P2P Lending and Regulatory Responses in China: Opportunities and Challenges. *Eur Bus Org Law Rev*, 19, 63–92. <https://doi.org/10.1007/s40804.018.0100-z>
- HURT, Christine (2009). Evil Has a New Name (and a New Narrative): Bernard Madoff. *Michigan State Law Review*, Michigan, 947-987.
- INTERNATIONAL TELECOMMUNICATION UNION [ITU] (2019). Unlicensed Digital Investments, Security, Infrastructure and Trust Working Group. *Report of Trust Workstream*, 09/2019.
- JORY, Surendranath Rakesh and PERRY, Mark J. (2011). Ponzi Schemes: A Critical Analysis. *Journal of Financial Planning*. <https://ssrn.com/abstract=1894206>.
- KOÇBAŞ, Uğur (2016, 18 Mart). Rus Titan'ı Türkiye'de Hortladı!. *Gazetevatan*. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com/rus-titan-i-turkiye-de-hortladi—925775-gundem/> (Erişim Tarihi: 15.07.2020)
- LEE, Amanda (2020, January 7). China's Scandal-Plagued P2P Sector Faces 'Continued Pressure' in 2020 Amid Tightening Regulation. *South China Morning Post*. Erişim adresi: <https://www.scmp.com/economy/article/3045006/chinas-scandal-plagued-p2p-sector-faces-continued-pressure-2020-amid> (Erişim Tarihi: 05.10.2020).
- LIELACHER, Alex (2017, November 14). The Writing's on the Wall for Alleged Cryptocurrency Ponzi Scheme BitConnect. Erişim adresi: <https://btcmanager.com/writings-wall-alleged-cryptocurrency-Ponzi-scheme-bitconnect/> (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- LIU, Alfred (2019, January 3). China P2P Lending Crackdown May See 70% of Firms Close. Erişim adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-02/china-s-online-lending-crackdown-may-see-70-of-businesses-close> (Erişim Tarihi:16.08.2020).
- LIU, Jessie and KEANE, Helen (2020). Naked Loan Selfies: Becoming Collateral, Becoming Pornography. *New Media & Society*, 1-18. <https://doi.org/10.1177/146.144.4820957257>.

- MADEIRA, Antonio (2020, September 1). OneCoin: A Deep Dive into Crypto's Most Notorious Ponzi Scheme. Erişim adresi: <https://cointelegraph.com/news/onecoin-a-deep-dive-into-crypto-s-most-notorious-Ponzi-scheme> (Erişim Tarihi: 05.11.2020).
- MAGLICH, Jordan (2014, October 31). On Fifth Anniversary Of Rothstein's \$1.2 Billion Ponzi Scheme, Questions Remain. *Forbes*. Erişim adresi: <https://www.forbes.com/sites/jordanmaglich/2014/10/31/on-fifth-anniversary-of-rothsteins-1-2-billion-Ponzi-scheme-questions-remain/?sh=4a27684eb145> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- MAKINEN, Julie (2016, February 3). Chinese Company Lived The High Life Until It All Came Crashing Down. *Los Angeles Time*.
- MCCAFFREY, Matthew (2018). Extending the Economic Foundations of Entrepreneurship Research. *European Management Review*, 15, (2), 191-199. <http://dx.doi.org/10.1111/emre.12158>
- MCFARLAND, Janet (2013, May 3). Toronto Pastor Charged in Alleged \$8.6-Million Ponzi Scheme. Erişim adresi: <https://www.theglobeandmail.com/report-on-business/toronto-pastor-charged-in-alleged-86-million-Ponzi-scheme/article11698407/> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- MCPHERSON, William (1993, November 21). Transylvania's S L. *The Washington Post*. Erişim adresi: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1993/11/21/transylvanias-s-l/3364fb79-d085-42c2-a4e-a-17d2348679b9/> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)
- MORRIS, David Z. (2017, May 31). The Rise of Cryptocurrency Ponzi Schemes. *The Atlantic*. Erişim adresi: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2017/05/cryptocurrency-Ponzi-schemes/528624/> (Erişim tarihi: 15.07.2020).
- MOORE Tyler, HAN Jie, and CLAYTON, Richard (2012). The Postmodern Ponzi Scheme: Empirical Analysis of High-Yield Investment Programs. Keromytis A.D. (Ed.) *Financial Cryptography and Data Security*, FC 2012, Lecture Notes in Computer Science, 7397, Springer, Berlin, Heidelberg.
- MURPHY, Kevin, SHLEIFER, Andrei and VISHNY, Robert (1991). The Allocation of Talent: Implications for Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 106, 503-530.
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT [OECD] (2018). *G20/OECD INFE Policy Guidance on Digitalisation and Financial Literacy*.
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT [OECD] (2019). *Initial Coin Offerings (ICOs) for SME Financing*. Erişim adresi: www.oecd.org/finance/initial-coin-offerings-for-sme-financing.htm
- RAMPELL, Catherine (2008, December 17). Hey Ponzi: What's Your Exit Strategy, Exactly?. *The New York Times*. Erişim adresi: <https://economix.blogs.nytimes.com/2008/12/17/hey-Ponzi-whats-your-exit-strategy-exactly/> (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- RAN, Xiaobin, TAN, Tianhui, PHAN, Tuan Q. and KEPPO, Jussi (2019). The Role of Financial Literacy in Online Peer-to-Peer Lending: An Empirical Approach. *Fortieth International Conference on Information Systems*. 2019, Munich.
- RECKARD, E. Scott (2003, September 3). Reed Slatkin Given 14-Year Prison Term. *Los Angeles Times*. Erişim adresi: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2003-sep-03-fi-slatkin3-story.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- SADIRAJ, Klarita and SCHRAM, Arthur (2018). Inside Information in Ponzi Schemes. *J Econ Sci Assoc*, 4, 29-45. <https://doi.org/10.1007/s40881.018.0047-4>
- SANCAK, Ethem (2016). *Bireysel Finans*. Scala Yayıncılık, İstanbul, Birinci Baskı: Mart 2016. ISBN: 978-605-924-805-1.
- SARIGÜL, Haşmet (2019). *Ağan Z'ye Finansal Okuryazarlık*. Der Yayınları, İstanbul.

- SAYMAZ, İsmail (2020). *Tosun Bank*. İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- SCHUMPETER, Jozeph A. (1934). *The Theory of Economic Development*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION [SEC] (2013). Ponzi Schemes Using Virtual Currencies, Investor Assistance 800.732.0330, SEC Pub. No. 153 (7/13).
- SHEARER, Teri (2002). Ethics and Accountability; from The For-in-Itself to The for-The-Other. *Accounting Organizations and Society*, 27(6), 541-573.
- SHEPHERD, Dean A. (2019). Researching the Dark Side, Downside, and Destructive Side of Entrepreneurship: It is the Compassionate Thing to Do!. *AMD*, 5, 217-220. <https://doi.org/10.5465/amd.2018.0194>
- SMITH, Bruce (2007, May 29). Flashy Investor to Drab Detainee, Associated Press, *Spartanburg Herald Journal*, C5-C6.
- SOBEL, Russell S. (2008). Testing Baumol: Institutional Quality and The Productivity of Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 23(6), 641-655.
- SURYONO, Ryan Randy, PURWANDARI, Betty and BUDI, Indra (2019). Peer to Peer (P2P) Lending Problems and Potential Solutions: A Systematic Literature Review. *The Fifth Information Systems International Conference*. 2019, Procedia Computer Science 161, 204-214.
- TAJTI, Tibor (2021). Are Some Classes of Consumer-Investors of Collapsed Pyramid and Ponzi Schemes Vulnerable? in: Stănescu, C-G., Gikay, A. A. (eds.), *Discrimination, Vulnerable Consumers and Financial Inclusion-Fair Access to Financial Services and the Law*, (pp.236-288), London-New York, Routledge.
- TANG, Frank (2018, Nisan 25). Eight Charged in China Over 'Ponzi Scheme Posing As P2P Lender' That Took US\$9 Billion. Erişim adresi: <https://www.scmp.com/news/china/economy/article/2143299/eight-charged-china-over-Ponzi-scheme-posing-p2p-lender-took-us9> (Erişim Tarihi: 11.07.2020).
- TIWARI, Milind, GEPP, Aadrian and KUMAR, Kuldeep (2020). The Future of Raising Finance – A New Opportunity to Commit Fraud: A Review of Initial Coin Offering (ICOs) Scams. *Crime Law Soc Change*, 73, 417-441. <https://doi.org/10.1007/s10611.019.09873-2>
- VAN PRAAG, C. Mirijam and VERSLOOT, Peter H. (2007). What is The Value of Entrepreneurship? A Review of Recent Research. *Small Bus Econ*, 29, 351-382. <https://doi.org/10.1007/s11187.007.9074-x>
- VASEK, Marie and MOORE, Tyler (2015). *There's No Free Lunch, Even Using Bitcoin: Tracking The Popularity and Profits of Virtual Currency Scams*. Conference: International Conference on Financial Cryptography and Data Security. Springer, 2015, Berlin Heidelberg.
- VIVARELLI, Marco (2012). Entrepreneurship in Advanced and Developing Countries: A Microeconomic Perspective. IZA Discussion Paper No. 6513, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2051356>
- VIVARELLI, Marco (2013). Is Entrepreneurship Necessarily Good? Microeconomic Evidence from Developed and Developing Countries. *Industrial and Corporate Change*, 22, 1453-1495.
- WEISER, Benjamin, (2009, July 13). Lawyer Gets 20 Years in \$700 Million Fraud. The New York Times. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2009/07/14/nyregion/14dreier.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- YANG, Allie, LOPEZ, Ed and GOWEN, Gwen (2019, December 13). How Lou Pearlman used Backstreet Boys, *NSYNC to Lure People into Massive Ponzi Scheme. abcNews. Erişim adresi: <https://abcnews.go.com/US/lou-pearlman-backstreet-boys-nsync-lure-people-massive/story?id=67630954> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).
- YIMING, Guo (2016). College Girls Fall Prey to 'Naked Loan'. China.org.cn. Erişim adresi: http://www.china.org.cn/china/2016-10/01/content_39408034.htm (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

- ZHANG Alfredo R., RAVEENTHIRAN, Anujan, MUKAI, Justin, NAEEM, Ramisha, DHUNA, Arvin, PARVEEN, Zoha and KIM, Henry (2019). The Regulation Paradox of Initial Coin Offerings: A Case Study Approach. *Front, Blockchain* 2(2). doi: 10.3389/fbloc.2019.00002
- ZHAO, Hongke, GE, Yong, LIU, Qi, WANG, Guifeng, CHEN, Enhong and ZHANG, Hefu (2017). P2P Lending Survey: Platforms, Recent Advances and Prospects. *ACM Trans. Intell. Syst. Technol.* 8(6), Article 72 (July 2017), 28. DOI: <http://dx.doi.org/10.1145/307884>

İnternet Kaynakları

- BBC NEWS (2019). Kripto Kralie: Ruja Ignatova, Dnyanın En Büyük Vurgunlarından Biri Sonrası Nasıl Mil-yarlarca Euro ile Kaçtı?, *BBC News Türkçe*. (Erişim Tarihi: 28.11.2019).
- BIOGRAPHY.COM EDITORS (2020). Charles Ponzi Biography, The Biography.com website, A&E Television Networks. Last Updated June 26, 2020. Erişim adresi: <https://www.biography.com/crime-figure/charles-ponzi>, (Erişim Tarihi: 20.11.2020).
- BLOOMBERG NEWS (2016, May 16). Wealthroll Owner Confesses Fraud Amid Online Lending Crackdown. Erişim adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-05-16/wealthroll-owner-confesses-fraud-amid-online-lending-crackdown> (Erişim Tarihi: 15.01.2021).
- CHAINALYSIS (2020). The 2020 State of Crypto Crime. Erişim adresi: <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/2020-Crypto-Crime-Report.pdf> (Erişim Tarihi: 08.08.2020)
- CNBC (2010, January 27). Suicide is Painless: The Fall of Samuel Israel III. Erişim adresi: <https://www.cnn.com/2010/01/27/Suicide-is-Painless:-The-Fall-of-Samuel-Israel-III.html> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- CNN TÜRK (2008, 4 Haziran). Kastelli'yi Reklamında Oynayan Oyuncular Anlattı. Erişim adresi: <https://www.cnn.com/2008/yasam/diger/06/04/kastelliyi.reklaminda.oyunayan.oyuncular.anlatti/466541.0/index.html> (Erişim Tarihi: 06.06.2020)
- CNN TÜRK (2021, 22 Nisan). Thodex reklamında oynayan ünlüler kimler? Erişim adresi: <https://www.cnn.com/ekonomi/thodex-reklaminda-oyunayan-unnuler-kimler> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
- COINMARKETCAP (2021). *Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap*, Erişim adresi: <https://coinmarketcap.com/> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- FORBES (1999, September 5). Faith and Mammon. Erişim adresi: <https://www.forbes.com/forbes/1999/0906/6405050a.html?sh=67ea90767813> (Erişim Tarihi:14.02.2021).
- MIX (2018, January 17). How BitConnect Pulled The Biggest Exit Scheme in Cryptocurrency. Erişim adresi: <https://web.archive.org/web/201.801.31080920/https://thenextweb.com/hardfork/2018/01/17/bitconnect-bitcoin-scam-cryptocurrency/> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- PARTRIDGE (2020, January 13). Great Frauds in History: Reed Slatkin's Investment Club. Money Week. Erişim adresi: <https://moneyweek.com/520446/great-frauds-in-history-reed-slatkins-investment-club> (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2020).
- PONZİTRACKER (2014, February 26). California Man Charged With \$125 Million Latex Glove Ponzi Scheme, The Ponzi Scheme Authority. Erişim adresi: <https://www.Ponzitracker.com/home/2014/2/26/california-man-charged-with-125-million-latex-glove-Ponzi-sc.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- RBR-TVBR (2014, January 30). *Former Tampa Bay Radio Host Arrested in Ponzi Scheme*. Radio+Television Business Report. Erişim adresi: <https://www.rbr.com/former-tampa-bay-radio-host-arrested-in-Ponzi-scheme/> (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- REUTERS (2016). China Online Lending Crackdown Shuttters Guangdong P2P Site. Erişim adresi: <https://br.reuters.com/article/us-china-finance-fraud-idUSKCN0YH0DT> (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

STATISTA (2021). *Total Value of Investments into Fintech Companies Worldwide from 2010 to 2020 (in billion U.S. dollars)*, Erişim Adresi: <https://www.statista.com/statistics/719385/investments-into-fintech-companies-globally/> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

U.S. SEC PRESS RELEASE (2014). SEC, Criminal Authorities Halt Florida-Based Ponzi Scheme Targeting Investors Through YouTube Videos. Erişim adresi: <https://www.sec.gov/news/press-release/2014-70>. (Erişim Tarihi: 15.05.2021).